

I. MUZEOLOGIJOS FORMAVIMO ASPEKTAI

Pagrindiniai Lietuvos muzeologijos raidos XVIII a. antrojoje pusėje–XXI a. aspektai yra šio mokslo sampratos ir muzealumo raiškos. Muzeologijos, kaip mokslo raidos, Lietuvoje tyrimai apima pirmiausia muzeologijos sampratų, tyrinėjimų, publikacijų, studijų pobūdžių laukus. Bendrąją muzeologijos raidą bandoma sisteminti, kaip teigia F. Waidacheris, tik nuo XX a. antrosios pusės, o Lietuvos muzeologijos raidą, kaip pastebi N. Keršytė, vėliau, nuo XXI amžiaus.

I.1. Muzeologijos sampratos

Muzeologijos samprata Lietuvoje aprėpia muzeologijos ištakas, terminijos situaciją, šio mokslo objekto, tarpdiscipliniškumo ir vietos mokslų struktūroje traktavimą, raidos periodizavimą, muzeologijos formuotojų apibūdinimą. Muzeologijos sampratos, kaip ir kiti pagrindiniai Lietuvos muzeologijos raidos XVIII a. antrojoje pusėje–XXI a. bruožai, charakterizuojami atsižvelgus į taikomas būdingas nuostatas mokslo istorijai (Voverienė) ir bendrajai muzeologijos raidai (Waidacher, 2007) atskleisti. Muzeologijos sampratoms galima priskirti ir tyrimų, publikacijų bei studijų pobūdžius. Tačiau jie apibūdinami atskirai, pirmo šio monografijos skyriaus antroje ir trečioje dalyse, norint plačiau juos atskleisti, pabrėžti jų svarbą formuojant šį mokslą bei jo taikymą praktikoje.

Muzeologijos ištakos

Muzeologijos ištakos siejamos su pirmaisiais publikuotais viešų muziejų Lietuvoje tikslų, sudarymo ir veiklos bei lankymo aprašymais, vertinimais XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. pradžioje. Antai N. Keršytės nuomone, pirmoji Lietuvos muzeologijos istoriografijos pozicija yra 1753 m. gegužės 30 d. laikraštyje „Kuryer Polski“ skelbtas aprašymas prieš metus organizuoto Vilniaus universiteto Matematikos muziejaus (vadinto amžininkų *Museum Mathematicum*, *Musaeo Mathematico* bei jo organizatoriaus T. Žebrausko „musaeo experimental“) pobūdžio ir lankytojų (tai didikai, bajorai), jų lankymosi muziejuje motyvų (domėtis mokslo pasiekimais, demonstruojamais eksperimentinės fizikos bandymais): „Kunigaikštis jo mylista LDK didysis etmonas, painformuotas daugelio jo mylistų, kurie kasdien suvažiuoja pasižiūrėti įvairių bandymų matematikos muziejuje, prieš savo išvykimą,

palydėtas jo mylistos p. Vilniaus tįjūno ir daugelio jo mylistų bajorų, aplankė čionykštės akademijos muziejų, kur žiūrėjo įvairių, vis naujai atrandamų elektrizavimo pokštų, žiūrėjo ir kitus gana įdomius eksperimentinės fizikos bandymus, antai – kietų kūnų plėtimąsi nuo šilumos, didelę garų jėgą, taipogi dioptrijos, katoptrijos ir hidraulikos reiškinius <...>“ (Zubovas, 260, 261). Pirmąja Lietuvos muzeologijos raidos istoriografijos pozicija, taip pat traktuojama (Keršytė, 2009) ir 1815 m. mokslininko Johano Lobenweino (Joannes Andreas Loebenwein; Vilniaus universiteto rektoriaus, anatomijos ir biologijos profesoriaus) leidinyje trumpas tuomet atidaryto Vilniaus universiteto Anatomijos teatro / muziejaus pobūdžio ir paskirties apibūdinimas (Lobenwein). Lietuvos muzeologijos ištakoms priskiriamos ir kitos XIX a. pradžioje skelbtos publikacijos apie to meto viešus (angl. *public museum*, vok. *öffentliches Museum*, lenk. *museum dostępny dla publiczności*) (*Dictionarium Museologicum*) ir sąlygoto viešumo ir neviešus muziejus (juos N. Keršytė savo 2003 m. išleistoje monografijoje vadino „dvarų reprezentacijos“ / dvarų muziejai, kabinetai) Lietuvoje. Tai pirmiausia atsiliepimai spaudoje apie Baublio muziejų, sudarytą 1812 m. bajoro, erudito D. Poškos jo Bardžių dvare, Žemaitijoje. Publikacijos apie Baublio muziejų ne tik faktologinės, bet ir kritinio, palyginamojo pobūdžio. Jos iliustravo XIX a. pradžioje scientistinio muziejaus sampratos tradicijos ir pirmųjų istorinio muziejaus suvokimų diskursą. Šio diskurso gyvavimui talkino keli reikšmingi faktoriai. Tai carinės Rusijos valdžios Vilniaus universitetui patikėtas kraštotyros organizavimas, nors šis neišplėtojo visuomeninio kraštotyros sąjūdžio (Maciūnas), bei šio universiteto muziejų, kabinetų pobūdis ir paskirtis (plačiau žr. Keršytė, 2003, 37–47). Publikuota 1816–1817 m. laikraštyje „Dziennik Wileński“, išleista 1812 m. Rusijos imperijos Liaudies švietimo ministro Aleksejaus Razumovskio (Алексе́й Кирилло́вич Разумовский) gimnazijoms ir apskričių mokykloms rinkti įvairių mokslo dalykų žinias instrukcija (*Instrukcyje*) papildė 1804 m. mokyklų, mokymo įstaigų, pavaldžių universitetams, nuostatuose įrašytą rekomendaciją gimnazijų mokytojams rinkti gubernijose meteorologijos, topografijos, statistikos, žemės ūkio, istorijos žinias, taip pat tęsė ir išplėtė dar 1786 m. Rusijos imperijos liaudies mokyklų statuto numatytų rekomendacijų sudaryti mokyklose gamtos, knygų rinkinius, saugyklas tradicijas. XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. pradžioje Vilniaus universitete gamtos mokslų dėstymo ir populiarinimo, pasitelkus kabinetus / muziejus, principas buvo panašus į Paryžiaus, Prahos, Vienos, Krokuvos ir kitų Europos universitetų. Tačiau Vilniaus universiteto bibliotekos retenybių (lenk. *osobliwości*, rus. *редкостю*) rinkinys, kurio vertybių daugumą sudarė Vilniaus universiteto istoriją atspindintys grafikos, tapybos, skulptūros darbai bei tolimų kraštų daiktai (kinų dėžutė, papiruso pavyzdžiai), keistenybės ir kelios vietos krašto archeologijos vertybės (pavyzdžiui, 1813 m. rasti Drisos pavieto (Vitebsko gubernija) pilkapiuose papuošalai) (Pamirštoji..., 2010, 204–212), iliustravo užstrigusią scientistinio muziejaus su retenybių kabinetu paribiuose istorinio rinkinio sampratą, nors XIX a. pradžioje Lietuvoje jau formavosi ir istorinę didaktinę misiją galinčio atlikti istorinio pobūdžio muziejaus supratimas, skatinamas romantizmo epochos idėjų ir visuomenės auklėjimo koncepcijų, remtų lenkų istorikų sampratomis apie krašto istorijos pažinimo svarbą bei praeities idealizavimo nuostatų, veikiamų reminiscencijų Lietuvai praradus valstybingumą ir patekus į Rusijos imperiją.

1818–1819 m. Vilniaus universiteto studentų sambūrio „Szubrawcy“ (*Nenaudėliai*) leidinėlyje „Wiadomości Brukowe“ (*Gatvės žinios*) skelbti pamfletai apie Baublio muziejų, spėjama, parašyti istoriko Mykolo Balinskio (Michał Baliński), išjuokė scientistines Baublio muziejaus koncepcijos aspiracijas. Satyriškai vertinant Baublio muziejų, buvo metaforiškai kritikuota D. Poškos, Ksavero Bohušo (Pranciškus Ksaveras Mykolas Bogušas vel Franciszek Ksawery Michał Bohusz), Teodoro Narbuto (Teodor Narbutt) ir kitų romantizuotos, tariamos versijos apie lietuvių kilmę, kunigaikščių dinastijos „protoplastą“ Palemoną ir kitus Lietuvos praeities reiškinius. Amžininkai, nesuvokę D. Poškos Baublio muziejaus koncepcijos, skelbė susiaurintą šio muziejaus apibūdinimą, jį pritraukdami prie vyravusios XIX a. pradžioje retenybių ar senienų (lenk. *starożytności*, rus. *древности*) rinkinio sampratos. Amžininkus, žinojusius XIX a. pradžioje buvusius žinomų kolekcininkų didikų (pavyzdžiui, Čartoriskių Pulavuose, Lenkijoje, Chreptavičių Ščiorsuose) rinkinius, stebino tik D. Poškos Baublio muziejaus Bardžių dvarelyje įrengimas išskobto ažuolo kamiene.

D. Poška spaudoje pabrėžė Baublio muziejaus sumanymo istoriosofinį, scientistinio ir istorinio muziejų dermės pobūdį. Kai kurie amžininkai, tarp jų T. Narbutas, atkreipė dėmesį, kad D. Poška, *ištrūnijusio ažuolo kamiene įrengęs kabinetą* (lenk. *gabinet*), *laiko retų senienų kolekciją* (lenk. *zbiory rzadkości starożytnych*) ir *istorijos veikalus apie krašto praeitį* (Būčys, 2012, 99).

Baublio muziejuje talpinta krašto senienos, iškasenos iš Žemaitijos milžinkapių, kurias D. Poška buvo iškasęs ir įsigijęs iš įvairių krašto kabinetų. D. Poškos bičiulis Kajetonas Nezabitauskis (Kajetonas Rokas Nezabitauskis-Zabitis) padarė kai kurių Baublio muziejaus vertybių sąrašą. Vilniaus universiteto rusų kalbos ir literatūros profesoriaus Jano Lobjkos (Jan Łobjko) skelbti spaudoje pozityvūs palyginamieji Baublio muziejaus ir kitų lituanistinių orientacijų žemaičių kolekcijų vertinimai buvo inspiruoti grafo Nikolajaus Rumiancevo (Николай Петрович Румянцев), skatinęs kaupti vertybes būsimam visos Rusijos imperijos muziejui. Vilniaus universiteto administracija davė leidimus jo proteguojamiems senienų ieškotojams, archeologijos tyrinėtojams (*Wiadomości*). J. Lobjka kalbino D. Pošką, kad dovanotų rinktas *lietuviškas senienas* N. Rumiancevui. 1825 m. D. Poška dvi *lietuviškų senienų* dėžes perdavė J. Lobjkai. Tiesa, D. Poškos rašytas testamentas nurodo, kad Baublio muziejaus kūrėjas siekė remti krašto mokslą: <...>*Vilniaus universiteto profesorių ir kavalielių maloningą Janą Lobjką įsakmiai prašau ir įpareigoju pas jį esantį įvairių senovės ginklų, šarvų bei kitų riterinių dalykų rinkinį pagal rejestrą atiduoti visiems laikams Vilniaus imperatoriškajam universitetui* (Vanagas). Minėtas K. Nezabitauskio sudarytas sąrašas, D. Poškos Baublio muziejaus aprašymai yra patikimiausi istoriografiniai šio muziejaus istorijos šaltiniai, kurie nurodo šio muziejaus eksponavimo pobūdžio sumanymo gaires. N. Keršytė, analizavusi D. Poškos, amžininkų Baublio muziejaus vertinimus bei gausios šio muziejaus istoriografijos pobūdį, pastebėjo šio muziejaus suvokimo kitimą įvairiais laikotarpiais: XIX a. pradžioje vyravo Baublio muziejaus vertinimas kaip scientistinio klasikinio palei sienas muziejaus, nors, kaip minėta, lituanistinių orientacijų puoselėtojai matė Baublio muziejaus sumanymui būdingas ir tokias orientacijas, kuriomis vėliau, nuo XX a., kai kurie Baublio muziejaus vertintojai šį muziejų traktavo kaip krašto muziejaus pirmtaką (Keršytė, 2001).

XIX a. pradžios Vilniaus periodikoje jau nereti rašiniai apie muziejus, senovės ir krašto senienas, *senovės paminklus* (lenk. *pomniki, zabytki*, rus. *памятники*), traktuojant juos kaip atminties simbolius (Posiedzenia) ir kaip svarbius pažinimo pavyzdžius mokslui, studijų procesui (pavyzdžiui, 1817 m. liepos mėn. *Dziennik Wileński* skelbtoje mokslinės kelionės užduoties instrukcijoje (*Instrukcja dla*) Imperatoriškojo Vilniaus universiteto filosofijos mokslų magistrui Liudvikui Sobolevskiui nurodoma, kad *tyrinėtoji* (lenk. *uczonoego antykwaryusza*) *viskas, kas yra likę (rašto, piešti, kiti paminklai), tarnauja paskaitoms, kaip medžiaga mokymuisi ir savo žinių pritaikymui, yra neišsemiamas šaltinis gausinant ir įtvirtinant savąjį mokslą* (Būčys, 2012, 81). Jų, taip pat gamtamokslinių rinkinių sudarymo populiarumo tradicijas Lietuvoje bei visuomenės rėmimą krašte ir Europoje Vilniaus universiteto Anatomijos teatro / muziejaus, liudijo 1829 m. spaudoje skelbti šio teatro / muziejaus konservatoriaus metodiniai nurodymai patarimai gyventojams, kaip užkonservuoti gyvūnus (*Wiadomości*).

XIX a. pozityvistinės istorijos nuostatos taip pat stiprino daiktų, kaip šaltinių panaudojimo žinojimui, pozicijas, bet romantizmo idėjos skatino muziejaus naują idėjų simbolizavimo, istorijos interpretatoriaus misiją. 1830 m. Tomo Zano, Vilniaus universiteto auklėtinio, studentų filomatų ir filaretų sambūrių organizatoriaus, ištremto Rusijos imperijos valdžios į Sibirą, rašytas traktatas apie tautos muziejaus koncepciją ir muziejų topinę sociokultūrinę konversiją brėžė muziejų evoliucijos kryptį nuo mokslo įstaigų, draugijų scientistinių muziejų iki tautos muziejaus (Зан). Galima teigti, kad T. Zano samprata apie muziejų evoliucijos kelią, kuriuos ir šiandienos muzeologai panašiai suvokia, yra pirmoji Lietuvos muzeologijos teorinė refleksija, kurios atsiradimą skatino epochinis pasaulinio muziejaus veržimasis iš antikvarinio ir elitaraus uždarmo į socialinius-komunikacinius visuomenės naratyvus ir iš sampratos apie tautos muziejų, kaip nacijų ideologijos svarbaus vizualinio reiškėjo XIX a. carinėje Rusijoje ir Europos kraštuose.

Muzeologijos terminija

Muzeologijos terminijos Lietuvoje pobūdis savitas, bet turi ir panašumų su muzeologijos terminijos formavimo pasaulyje tendencijomis. Vakarų muzeologai skelbia, kad muzeologijos terminas atsirado tik XIX a. antroje pusėje Vokietijoje, 1869 m. Filipui Leopoldui Martinui jį pavartojus savo knygoje „Praxis der Naturgeschichte“ (*Gamtos istorijos praktika*) ir 1877 m. Dresdene Johannui Georgui Theodorui Graessei (Johann Georg Theodor Graesse) išleidus pirmą muzeologijos problemoms skirtą žurnalą „Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde sowie verwandte Wissenschaften“ (*Muzeologijos, senienų tyrimo ir giminingų mokslų žurnalas*) (Waidacher, 101). Muzeologija ir muzeografija buvo panašiai suprastos – kaip muziejinio darbo metodika ir technika (Keršytė, 2003, 11). Iki tol Vakaruose bei Lietuvoje iki XX a. vidurio vartotas tradicinis muzeografijos terminas. Tai tarptautinis žodis (iš lot., angl. *Museography*, *Museum practice*, pranc. *Museographia* / *muséographie*, isp. *Museografía*, vok. *Museographie*, it. *muzeografia*, port. *Museografia* (Key), kuris, kaip nurodo

dabar enciklopedinis muzeologijos žodynas, visuotinai būdingas. Muzeologijos terminas yra tarptautinis žodis, bet ir turintis sinonimų (pavyzdžiui, nurodyti anglų, vokiečių kalbomis: angl. *Museology* (*Museum studies*), pranc. *Muséologie*, isp. *Museología*, vok. *Museologie*, *Museumswissenschaft*, *Museumskunde*, it. *Museologia*, port. *Museologia* (Key)), ir savaip transkribuojamas kai kuriuose kraštuose (pavyzdžiui, rusų *Музееведение* ar *Музейное дело*, lenkų *Muzealnictwo*, lietuvių *Muziejininkystė*).

Muzeologijos terminija yra viena iš būtinų muzeologijos kaip mokslo įsitvirtinimo sąlygų. Jos bendroji kūrimo raida nurodo, kad jos sąvokų „žinyno“ poreikis buvo pabrėžtas 1924 m. vokiečių muziejininkystės žurnale „Museumskunde“ (Waidacher, 2007,101), kad muzeologijos normatyvinio identifikavimo aktyvinimas nuo XX a. antrosios pusės pasaulyje pasiekė ryškių rezultatų tik XXI a. Muzeologijos terminų žodyno sudarymo ir publikavimo pagrindinis iniciatorius ir organizatorius – ICOM. Tokio žodyno sudarymo klausimas diskutuotas 1965 m. ICOM VII generalinėje konferencijoje (Niujorke), 1977 m. ICOM XII generalinėje asmlėje (Maskvoje). ICOM tarptautinio dokumentavimo komiteto darbo grupė, vadovaujama 1979–1983 m. Istvano Erio ir 1983–1986 m. Luco Wüthricho, parengė pirmąjį didesnės apimties (1632 terminai) 20 kalbų (tarp jų pagrindinėmis ICOM bei esperanto) muzeologijos terminų žodyną *Dictionarium Museologicum*, kurį išleido Vengrijos Esperanto asociacija 1986 m. Budapešte (*Dictionarium*). Reikia pažymėti, kad anksčiau už šį žodyną, išleido nedidelės apimties muzeologijos žodynus savo kalbomis vokiečiai (1973 ir 1975 versija, 1982 ir 1989 versija), čekai (1978), rusai (1974). Nuo 1993 m. ICOM Muzeologijos komiteto (International Committee for Museology, toliau – ICOFOM, įkurtas 1976 m.) darbo grupė (jai vadovavo André Desvallées, 2003 m. prie šios grupės prisijungė F. Mairesse) parengė ir 2011 m. išleido didelės apimties enciklopedinį muzeologijos terminų žodyną (*Dictionnaire*) bei ICOM savo svetainėje internete paskelbė jo trumpą versiją: 21 terminą anglų, prancūzų, ispanų, kinų, rusų, latvių, arabų, portugalų kalbomis (Key). 2014 m. ICOM-Lietuva išreiškė norą išleisti pastarąjį žodyną lietuvių kalba. Šią iniciatyvą perėmė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Muzeologijos katedra ir rekomendavo jos įgyvendinimo projektui vadovauti N. Keršytę.

Lietuvoje muzeologijos terminų kūrimą, vartojimą nulemia muzeologijos teorijų ir terminijos pasaulyje pažinimas ir jų adaptavimas Lietuvoje, taip pat tam tikros įtakos turi terminijos, normatyvų kūrimo Lietuvoje nuostatos, tradicijos. Neabejotinai įdomus termino ir sąvokos *muziejus* ne/vartojimo pobūdis priskiriamuose Lietuvos muzeologijos raidai tekstuose bei apibrėžtyse normatyviniuose šaltiniuose (žodynuose, enciklopedijose, muziejų teisės dokumentuose). Iki XX a. rašytuose ir išleistuose lietuvių kalbos žodynuose nėra žodžio *muziejus*. Šio žodžio neįtraukimo priežastys kelios: tai tarptautinis žodis, antra, muziejus, kaip bajorų kultūros reiškinys, buvo elitarus, dar liaudžiai neaktualus. Kodėl D. Poška neįtraukė į savo rašytą lietuvių kalbos žodyną žodžio *muziejus* ir savo Baublio muziejų vadino *kabinetu*, nors žinojo XVIII–XIX a. sandūroje leistuose lenkiškuose *senienų* žodynuose *muziejaus* apibrėžimus (antai Grzegorz Píramowicziaus *senienų* žodyne *muzejus* apibūdintas kaip „mokslo, intelektualinės žaismės vieta, kabinetas, vertingų daiktų rinkinys“ (Keršytė, 2003, 50)), lėmė kelios aplinkybės. Viena, tuo metu vyravo *muziejaus*

ir *kabineto* sinoniminis vartojimas, kurį nulėmė vis dar gaji, nuo XVI a. plitusi Europoje *kabineto* tradicija (plačiau žr. Pomian), kurią vėliau, Apšvietos laikais, nutraukė naujos kabinetų sampratos ir formos (kaip mokslo ir mokymo(si) bei administravimo vietos). Antai D. Poška pabrėžė Baublio muziejaus, kaip scientistinio muziejaus bruožus. Ko gero, D. Poška kuklinosi savo Baublio muziejaus sumanymą įvardyti muziejumi, turėdamas galvoje žinomus muziejus Lietuvoje ir Europoje.

XIX a. 4-ajame ir 5-ajame dešimtmėčiuose Lietuvos praeities, istorijos įmuziejinių sumanymai įvardijami ne tik kabinetais, bet ir muziejais, nes priskiriama jiems jau idėjos ir istorinės didaktikos reiškinio savybės. Antai 1836 m. pilant netoli Fontainebleau (*Fontainebleau*) pilkapį Tado Kosciuškos (karo inžinierius, generolas, kovų už Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybę dalyvis, vyriausiasis 1794 m. sukilimo prieš carinę Rusijos priespaudą Lenkijoje, Lietuvoje vadas) atminimui, buvo siūlyta, manoma, T. Kosciuškos adjutanto Francišeko Zeltnerio, kunigaikščiui Oginskiui kurti Paryžiuje lietuvių-lenkų muziejų – „*Musée Litvanais Polonais fondé à Paris par les Litvaniens*“ (Malinowski), motyvuojant, kad negalint „tarnauti tėvynei grynai politiniu būdu bei karo kovų lauke, tai visad ir visur galima dirbti ir remti mokslo, švietimo ir kultūros tautinius reikalus“ (Galaunė, 1929, 125). Istorikas T. Narbutas savo kolekciją vadino „Lietuvos muziejumi“. 1837, 1855 m. jis laiškuose Simonui Daukantui, grafui E. Tiškevičiui rašė apie viešo „Lietuvos muziejaus“ Vilniuje įkūrimo būtinybę (Keršytė, 2003, 60). 1838 m. E. Tiškevičius, įsikūręs Vilniuje, Antakalnyje, savo surinktus muziejinių vertybių rinkinius vadino „krašto senienu kabinetu“ (Keršytė, 2014, 123). Amžininkai, kurie domėjosi šiuo kabinetu, jį vadino „tautiniu“ muziejumi (Keršytė, 2003, 33). Tokius įvardijimus lėmė surinktų krašto archeologijos, istorijos vertybių, vadintų „lietuviškomis senienomis“, pabrėžimas. 1848 m. E. Tiškevičiaus parengtas *Vilniaus provincijos muziejaus* projektas jau apibrėžė muziejų, o ne kabinetą, kaip atvirą visų lankymui instituciją, kurio misija turėjo reikštis tarp mokslo ir idėjų diskurso, nors jis buvo įsivaizduotas tradicinio triumvirato bei enciklopedinio pobūdžio, bet turintis ir Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašto keturių gubernijų senienu ir gamtos istorijos objektų (Keršytė, 2003, 20, 62). 1855 m. patvirtinti VSM su VLAK veiklos įstatatai buvo pagrįsti krašto visapusiško ištyrimo ir muziejinio ir archeografinio „lietuviškų senienu“ sureikšminimo strategijomis. Tačiau VSM paveldėjo buvusių Vilniaus universiteto gamtos muziejų rinkinių likučius, taip pat gavo dovanų būdingas dvarų muziejams enciklopedinio pobūdžio vertybes, jų kolekcijas. VSM vertybių struktūros pobūdis (Lietuvos istorijos bei Gamtos muziejai, Numizmatikos kabinetas, Biblioteka su archyvu) buvo panašus į XVIII–XIX a. Europoje sandūros muziejų, kuriam buvo būdingas muziejinis gamtos ir istorijos, meno, technikos vertybių saugojimas ir reprezentavimas. Šiuo požiūriu galima rasti VSM panašumų su Britų muziejumi, kuris įkurtas 1753 m., atidarytas kaip mokslo institucija 1759 m. Londone. Tačiau VSM, kaip užsibrėžęs krašto paveldo tyrimo ir muziejinio reprezentavimo misiją, gali būti gretinamas ir su sudarytais panašiu laikotarpiu Europos kraštų valstybiniais krašto, nacionaliniais muziejais (pavyzdžiui, Stokholmo (1847), Miuncheno (1855), Varšuvos (1862), Niurbergo (Germanisches Nationalmuseum, 1852)).

Nuo XIX a. II-osios pusės Lietuvoje įsitvirtinto viešo muziejaus sąvoka ir tokio muziejaus fenomenas. Viešų muziejų iki XX a. pradžios Lietuvoje buvo nedaug. Jų sudarymą lėmė carinė spauda. Carinė administracija vertino viešus muziejus kaip galinčius įsijungti į Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašto rusinimo programos vykdymo procesą. Tai atitiko ir apskritai tuo laiku Rusijos imperijoje formuotą viešo muziejaus, kaip patogaus įrankio ideologijos skleidimui, sampratą. Šioms sampratomis formuoti didelės įtakos turėjo ir XIX a. II-osios pusės žymūs rusų istorikai, paveldo globos organizatoriai. Jie vertino viešus muziejus kaip veiksmingas istorijos mokslo populiarinimo ir tautinės savimonės formavimo priemonės. 1867 m. Maskvoje atidarant Pirmąją Rusijos imperijos tautų etnografijos parodą, istorikas Sergejus Solovjovas (Сергей Михайлович Соловьёв) teigė, kad tėvynės istorija ir archeologija tampa pagrindiniu dvasiniu poreikiu formuojant tautos istorinę ir tautinę savimonę (*Музейное*). 1873 m. spaudoje istorikas, Sankt Peterburgo universiteto profesorius Konstantinas Bestuževas-Riuminas (Константин Николаевич Бестужев-Рюмин) savo programiniuose straipsniuose apie muziejų prasmę ir paskirtį vertino viešus muziejus ne tik kaip galingas istorinio sąmoningumo formavimo priemonės, bet ir kaip svarbius žinių ir istorijos populiarintojus. Jam buvo dar svarbi scientistinio muziejaus tradicija. Jis pabrėžė viešo muziejaus uždavinį – „plėtoti mokslą“ (*вести науку вперед*) (*Очерки*). Tokią viešo muziejaus misiją būti pažinimo ir ideologijos įrankiu iliustravo nuo 1872 m. kuriamas Imperatoriškasis Rusijos istorijos muziejus Maskvoje (*Императорский Российский исторический музей*) – pradėdant vietos muziejaus pastato statybai parinkimu Kremliaus aikštėje, valstybinės įstaigos statuso suteikimu 1881 m., ekspozicijos atidarymu viešam lankymui 1883 m. gegužės 27 d. (iš karto po imperatoriaus Aleksandro III karūnavimo ceremonijos), baigiant ekspozicijos koncepcija. Tokia muziejaus misijos samprata buvo būdinga XIX a. antrosios pusės istorijos muziejams, kurie dėsningai siekė mokslo ir ideologijos sklaidos ir deklaravo savo visuomeninę paskirtį. Toks mokslo ir ideologijos diskursas atsispindėjo ir VSM bei VSMVVB ekspozicijose pristatant Lietuvos istoriją, atskleidžiant jos turinį. Tam įtakos turėjo tiek bendros Rusijos imperijos, tiek vietinės krašto administracijos politinės nuostatos, t. y. lojalus, parankus Rusijos politikai muziejinis Lietuvos istorijos pristatymas. VSM privalėjo atiduoti duoklę tokiam lojalumui, kad galėtų viešai veikti. VSM diplomatinė pagrindinė ekspozicijos idėja maskuotė buvo VSM prieangio sienoje pavaizduoti Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašto keturių gubernijų herbai (Keršytė, 2012, 184).

XIX a. II-ojoje pusėje Rusijos imperijoje viešų istorijos bei krašto, provincijos muziejų misijų diskursai balansavo tarp mokslo ir ideologijos uždavinių. Neišvengiamai atsirado problemų dėl nacionalinės Rusijos istorijos ir kultūros bei Rusijos imperijoje buvusių tautų istorijos ir paveldo traktavimo.

Nuo XX a. Lietuvoje *muziejaus* sąvokos ir sampratos apibrėžtys normatyviniuose tekstuose lietuvių kalba (lietuvių kalbos žodynuose, lietuviškose enciklopedijose, muziejų teisės dokumentuose) buvo panašios į muziejaus apibrėžimus rusų, lenkų, vokiečių panašaus žanro šaltiniuose (Keršytė, 2007, 7). Tiesa, 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje kai kuriuose kraštotyros draugijų veikimo teisiniuose dokumentuose buvo paskelbtas tikslas

sudaryti ne muziejus, o paveldo vertybių *saugotuves* arba kultūros turtų saugojimo *vietas* (Keršytė, 2003, 135). Tam įtakos turėjo lietuvių kalbos gryninimas, siekiant stiprinti lietuviybės pagrindus. 1972 m. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (Dabartinės, 413) bei 1985 m. *Tarptautinių žodžių žodyne* (Tarptautinių, 333) pabrėžiama muziejaus, kaip institucijos, statusas ir būdingos klasikinės tradicinės definicijos rinkti, saugoti ir rodyti materialines ir dvasines vertybes.

Nuo XX a. devintojo dešimtmečio Lietuvoje plėtojamos politinės ir kultūrinės integracijos į Vakarų nuostatos formavo naujus požiūrius, siekinius, gerųjų patirčių adaptavimus ir muzeologijos srityje. 1995 m. skelbtame Lietuvos Respublikos Muziejų įstatyme, jo redakcijose 1997, 2003, 2010, 2013 m. pateikiamas muziejaus apibrėžimas, panašus į ICOM statuto bei šiuolaikinių muzeologų pasaulyje skelbiamas muziejaus sampratas.

1 lentelė. Šiuolaikinės muziejaus sampratos.

Dokumentas / autorius	Samprata
Lietuvos Respublikos Muziejų įstatymas	„Muziejus – juridinis asmuo, veikiantis kaip biudžetinė, viešoji įstaiga ar kitos teisinės formos juridinis asmuo, įsteigtas įstatymų nustatyta tvarka, kurio svarbiausia veikla yra kaupti, saugoti, restauruoti, tirti, eksponuoti bei populiarinti materialines ir dvasines kultūros vertybes bei gamtos objektus“ (Lietuvos Respublikos Muziejų).
ICOM statusas	„Muziejus yra nesiekianti pelno, vieša, nuolat tarnaujanti visuomenei bei jos tobulėjimui institucija, įsigyjanti, konservuojanti, tyrinėjanti, populiarinanti ir eksponuojanti mokslo, studijų ir laisvalaikio tikslais žmonijos ir ją supančios aplinkos materialinius liudijimus. A) šis muziejaus apibrėžimas taikomas be apribojimų, susijusių su valdžios pobūdžiu, teritorija, institucijos funkcinė struktūra ar rinkinių pakraipa; b) be institucijų, vadinamų muziejais, šis apibrėžimas taikomas ir toms, kurios prilyginamos muziejams...“ (Tarptautinė muziejų)
Key Concepts of Museology	„Muziejus – institucija ir erdvės, suprojektuotos atrankai, tyrimui ir eksponavimui žmonių aplinkos materialinių ir nematerialiųjų liudininkų bei tarnavimui visuomenei ir jos vystymui(si). Muziejus – išrastas žmonių instrumentas dokumentavimui / archyvacijai, supratimui, perdavimui, plinta pasaulyje“ (Key).
F. Waidacheris	„Muziejai – tai tam tikros visuomenės, iš kurios jie kilę, atspindys“. „Muziejus veikia dvejopos įtampos sąlygomis: privalo išsaugoti objektus, kaip tam tikros realybės įrodymo integralumą, ir juos panaudoti taip, kad būtų prisidedama prie visuomenės plėtotės“ (Waidacher, 58, 25).

Tenka pažymėti, kad svetur ir Lietuvoje muzeologiniams bei kitiems terminų tekstams svarbus muziejaus etimologijos tradicijos priminimas: iš graikų kalbos *μουσείον* – *mūzų šventovė*; *mouseion* – *ad Musas partinens*: vieta, skirta mūzoms. *Museion* – *musaeum* – *museum* – tradicinės sąsajos su mūzomis, *mūzų šventovė*. Įvairių laikų įvairiomis kalbomis žodynuose, enciklopedijose nurodoma pirmoji muziejaus prasmė *mūzų šventovė*. F. Waidacheris pateikia gana platų istorinį reiškinių ir jo sampratos kontekstą (Waidacher, 62). Menamas muziejaus reiškinių su *mūzų šventove* ryšys – kūryba, sakralumas, pažinimas; mūzoms, menų ir mokslų globėjoms, skirta šventovė (pavyzdžiui, *Museionas* ant Helikono kalno) dažnai buvo ir menui bei mokslui skirta vieta. 290 m. pr. Kr. Egipto valdovo Ptolemėjas I Soteris (apie 367–283 m. pr. Kr.) Aleksandrijos mieste (Nilo deltoje, prie Viduržemio jūros) karalių rezidencijos teritorijoje Brucheiume įkūrė *Mūsėją* (muzeoną / muziejų) – studijų, mokymo centrą, skirtą ir mūzų garbei. Vėliau jį išplėtė Ptolemėjas II Filadefas (308–264 m. pr. Kr.). F. Waidacheris yra įsitikinęs, kad *Mūsėjo* idėjos plėtotės autoriumi buvo Demetrius Fale-

rietis, ištremtas iš Atėnų ir apsigyvenęs Aleksandrijoje 307 m. pr. Kr., pritaikęs Aristotelio Atėnų Licėjuje mokymo metodą studijuojant remtis gamtamoksliniais rinkiniais bei stebint gamtą. Tai buvo savotiškas išlaikytas iš žodo universitetas su observatorija, anatomijos institutu, botanikos ir zoologijos sodu, amfiteatru, kultūros ir meno objektų rinkiniais, biblioteka, kuri veikė iš dalies *Mūsėjyje* ir iš dalies Dzeuso šventykloje. *Mūsėjas* gyvavo šešis amžius. Neiškilo ir Aristoniko parašytas apie *Mūsėją* Augusto epochoje traktatas *Peri tu en Alexandreja Museju*.

Šiuo laikotarpiu Lietuvoje, kaip ir kitur, muzeologinė literatūra, normatyviniai, informaciniai tekstai pabrėžia socialinę-kultūrinę muziejaus misiją, kuri padeda atsakyti į klausimą, kodėl kuriami ir gyvuoja muziejai, jų formų ir turinių įvairovė, ką muziejaus reiškiny / fenomenas pastovaus išlaiko ir kas kinta, tačiau, svarbiausia, nurodo ir klasikinės instrumentinės muziejaus funkcijas:

1. vertybių rinkimas, tyrimas (angl. *research*);
2. vertybių saugojimas (angl. *preservation*);
3. vertybių komunikacija (angl. *communication*), eksponavimas (angl. *exhibition*), edukacija (angl. *education*).

F. Mairesse suvokia muziejimo (*musealisation*) procesą panašiai kaip Zbinekas Z. Stránský, F. Waidacheris, P. van Menschas: tai tam tikrų daiktų iš jų aplinkos paėmimas ir suteikimas jiems muzealijų (angl. *musealia*) statuso; viską galima muziejinti, bet vis dėlto svarstoma apie muziejaus prieštaringas perspektyvas: muziejus vertinamas kaip vieta su autentiškais tikrovės liudininkais, tačiau neprivaloma būti visada prisirišusiems prie šio grynai vakarietiško principo (Mairesse).

Ko gero, panašiai kaip muziejaus termino raida Lietuvoje klostėsi ir kitų muzeologijos terminų kūrimo ir adaptavimo situacija. Kaip čia minėta, atrastas muzeologijos terminui ir sąvokai lietuviškas *muzejinkystės* pakaitalas. Muzeologijos ir muzejinkystės reikšmės buvo suvoktos panašiai: tai muziejų istorija, veikla, darbo metodai. 1947 m. P. Galaunės iniciatyva sudaryti Vilniaus universitete muzeologijos, o ne muzejinkystės, katedrą, kuri veikė porą metų, buvo pozicijuota kaip priešpriešinimas sovietinės muzejinkystės sąvokai ir muzeologijos žodžio vartojimo Vakaruose tradicijos sampratai. Panaikinus minėtą katedrą, muzeologijos terminas Lietuvoje dingo keturiasdešimčiai metų iš normatyvinių, muziejų veiklą apibūdinančių ir kitų informacinių tekstų, neįtrauktas į lietuvių kalbos, tarptautinių žodžių žodynus (1970 m. lietuvių kalbos (*Dabartinės lietuvių*), 1985 m. tarptautinių žodžių (*Tarptautinių*), reikia pažymėti, kad ir dabartinis kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas nepateikia žodžio muzeologija, o nurodo muzejinkystės žodį ir jo reikšmę aiškina: „mokslo šaka, tirianti muziejų organizavimą ir veiklą“ (*Kompiuterinis*). XX a. pabaigoje muzejinkas A. Jokubaitis šios situacijos priežastis vertino supaprastintai: muzeologijos terminas nevartotas, nes nesuprasta jo reikšmė (Jokubaitis, 1991). Reikia pabrėžti, kad sovietinės muzejinkystės (rus. *советского музееведения*, o P. van Menschas vadina *soviety muzeologija*) teorinių ir praktinių nuostatų įtaka lėmė sovietų Lietuvoje muzejinkystės, o ne muzeologijos termino vartojimo tradiciją. 1955 m. veikalo apie sovietinės muzejinkystės pagrindus (*Основы советского музееведения*) sudarytojai sovietiniai

muzeologai nurodė, kad šios ypatingos mokslo disciplinos pažinimo, tyrimo objektas yra muziejų teorija ir praktika (Митряев). Panašiai buvo apibrėžiami skelbtų sovietų Lietuvoje naratyvinių šaltinių muziejinkystės laukai: „mokslo šaka“, tirianti muziejų organizavimą ir veiklą (*Tarptautinių*), funkcionavimo dėsnius, vidinę organizaciją, socialines funkcijas ir nagrinėjanti muziejų darbo (ekspонатų komplektavimo, apskaitos, saugojimo, restauravimo, tyrimo, nuolatinųjų ir kilnojamųjų ekspozicijų rengimo, paskaitų, ekskursijų organizavimo) teorinius ir praktinius klausimus (*Lietuviškoji*).

Nuo XX a. pabaigos Lietuvoje jau paraleliai vartojami muziejinkystės ir muzeologijos terminai. 1999 m. *Dailės terminų žodyne* muzeologija apibūdinama kaip „mokslo šaka, tirianti muziejų istoriją bei veiklos pagrindus“, o muziejinkystė – „muziejinio rinkinio priežiūra“ (*Dailės*). Šio žodyno sudarytojai muzeologiją sutapatino su muziejinkyste, o pastarąją – su muzeografija. Vis dėlto muzeologijos ir muziejinkystės sampratos Lietuvoje nenutolo nuo muzeologijos sąvokos sampratos ir vartojimo Vakaruose raidos. 1958 m. UNESCO tarptautiniame regioninių muziejų seminare tuometinis ICOM vadovas George'as Henre Riviere'as paskatino vertinti muzeologiją ir muzeografiją kaip teorijos ir praktikos dalykus, suvokiant antrąją kaip pirmosios sudedamąją dalį. Remiantis šiuolaikinių muzeologų muzeologijos struktūros samprata (pagal F. Waidacherį *bendrosios* muzeologijos sistema: metamuzeologija, istorinė muzeologija, teorinė muzeologija, taikomoji muzeologija bei specialieji muziejinio darbo metodai (Waidacher, 2007, 40), Lietuvoje įvardyti istorinė bei taikomąją (praktinę) muzeologijas galima ir *muziejinkystės* atitikmeniu (Keršytė, 2009). Tačiau tai reikalauja sąvokų ir terminų palyginamojo normatyvinio apibrėžimo. Siekiant tinkamai formuoti šį mokslą Lietuvoje, neabejotinai iškyla poreikis ir būtinybė sudaryti lietuvių kalba muzeologijos terminijos sąvadą.

Muzeologijos objektas, tarpdiscipliniškumas

Muzeologijos objekto, šio mokslo tarpdiscipliniškumo sampratų stiprinimo procesas Lietuvoje vyksta įkandin muzeologijos formavimosi tendencijų Vakaruose, bet vėluodamas kelis dešimtmečius. Nuo XX a. VII-ojo dešimtmečio Vakaruose suaktyvėjo diskusijos apie muzeologijos mokslo pagrindus, objektą, mokslo pobūdį, tarpdiscipliniškumą, sąveikas su kitais mokslais, terminiją, kas būtina muzeologijai kaip mokslui pozicijonuoti. Formavosi kelios teorijų tendencijos, nulemtos skirtingų požiūrių. P. van Menschas, analizavęs ICOFOM, muzeologijos, muziejaus sampratų raidas pasaulyje, pažymėjo, kad vyrauja kelios muzeologijos apibrėžimų tendencijos. Jis pabrėžė muzeologijos kaip mokslo apie muziejų funkcijas institucinį vaidmenį bei muzeografijos kaip praktinio darbo metodikos sampratų tendencijas. Muzeologai Z. Z. Stránský, Klausas Schreineris, F. Waidacheris ir jų bendraminčiai suvokė muzeologijos objektą kaip specifinį pažintinį ir vertinamąjį žmogaus santykį su tikrove, vadinamą muzealumu (angl. *museal*, pranc. *muséal*, ispan. *Museal*, vok. *Museal*, ital. *Museale*, portug. *museal* (Key)). F. Waidacheris skelbia, kad muzealumo reiškinys „slypi giliau negu materija – tai prasmių pasaulis“ (Waidacher, 34). Jis atskleidžia objektų

atrankos ir tezauravimo motyvą bei procesą (muzealizaciją / muziejimą (angl. *Musealisation*, pranc. *muséalisation*, ispan. *Musealización*, vok. *Musealisierung*, ital. *Musealizzazione*, portug. *musealização*). Ši muzeologijos sampratos tendencija enciklopedinio muzeologijos terminų žodyno *Dictionnaire encyclopédique de muséologie* santraukoje „Key Concepts of museology“ charakterizuojama kaip būdinga Vidurio ir Rytų Europai. Taip pat nurodoma, kad pasaulyje populiarėja muziejų studijų sampratos tendencija, reiškianti muziejų tyrimą, kritinį jų socialinio ir politinio vaidmens diskurso vertinimą (Key, 55). Šiai tendencijai atsirasti ir plisti įtakos turėjo XX a. 9-ajame dešimtmetyje susibūrusio muziejų studijų centro Leicesterio universitete, Anglijoje (angl. *School of Museum Studies at Leicester*) mokslininkų požiūriai bei Naujosios muzeologijos (angl. *The New Museology*, pranc. *Nouvell Muséologie*) paradigmos (nurodomos 1989 m. Peter Vergo sudarytame leidinyje „The New Museology“ bei internete pateikiamame lietuvių kalba P. van Mencho straipsnyje „Muziejininkystės priešai ar draugai <...>“: bendruomeninė muzeologija (angl. *community museology*), visa apimantis muziejus (angl. *inclusive museum*), atminties vietos (pranc. *lieux de mémoire*)). Anglosaksiškos muzeologijos sampratomis turėjo įtakos pavadinimas „Foucault efektas“ (Mason, 2006, 23), tai yra prancūzų filosofo Michelio Foucault idėjų taikymas muzeologijos teoretizavimui. M. Foucault galios ir žinojimo dichotomijos mintijimais rėmėsi pirmoji iš muzeologų Eileen Hooper-Greenhill, gvildendama istorinę muziejaus sociokultūrinę trajektoriją (Hooper-Greenhill, 1992), juos plačiai adaptavo muzeologijos problematikoje sociologas Tonis Bennetas (Bennett, 1995). 2010 m. Bernardas Deloche charakterizavo muzeologijos sampratą kaip muziejų filosofiją, kuri apima visas kitas muzeologijos sampratas (Deloche).

Šiuolaikinių vyraujančių muzeologijos objekto sampratų pasaulyje, jo arealuose tendencijos:

- ▶ Muzeologijos objektas – „specifinis pažintinis ir vertinamasis žmogaus santykis su tikrove, vadinamas muzealumu, kuris reiškia, kad žmogus atrinktus objektus laiko tokiais svarbiais tam tikrų esmių liudytojais, kad yra pasiryžęs juos neribotą laiką saugoti ir pateikti visuomenei“ (Waidacher, 2007, 32). Samprata paplitusi Vidurio, Rytų Europoje.
- ▶ Muzeologijos objektas – muziejų visapusiška veikla. Populiari koncepcija Japonijoje.
- ▶ Muziejų studijų objektas – muziejus, jo misija visuomenei. Populiari koncepcija Didžiojoje Britanijoje, JAV.
- ▶ Naujoji muzeologija – paradigmos: bendruomeninė muzeologija (angl. *community museology*), visa apimantis muziejus (angl. *inclusive museum*), atminties vietos (pranc. *lieux de mémoire*) (Mensch). Populiari koncepcija Vakaruose ir sklinda šiuolaikiniame pasaulyje.

P. van Menschas, tarsi apibendrindamas vyraujančias šiuolaikinės muzeologijos objekto sampratų pasaulyje tendencijas, reziumuoja, kad klasikinės ir naujosios muzeologijų diskursas yra šiuolaikinė pagrindinė muzeologijos objekto supratimo tendencija (Mensch, *Muziejininkystė*). Klasikinės muzeologijos pažiūros kyla iš XIX a. susiformavusių muzeografinių tradicijų. Sureikškina muzeologijos traktavimą kaip taikomojo mokslo apie muziejus, kurie domisi muziejų praktika, vertybių atranka, apskaita, apsauga ir tyrimais.

Naujosios muzeologijos sampratos formuojasi nuo XX a. II-osios pusės (savitas jos sampratas galima išvelgti nuo 5-ojo dešimtmečio JAV, nuo 8-ojo dešimtmečio Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje (Davis)). Svarbūs naujai muzeologijai skatinti buvo šie faktoriai: 1984 m. tarptautinėje konferencijoje Kvebeke, Kanadoje, kurią organizavo tarptautinė Ekomuziejų ir Naujosios muzeologijos darbo grupė, priimta vadinama Kvebeko deklaracija, kuri skelbia, kad *muzeologija turi išplėsti bei peržengti savo tradicinius identifikavimo, išsaugojimo ir edukacijos atributus bei funkcijas, siekiant labiau į muziejaus praktiką įjungti į jos fizinę ir žmogiškąją aplinką* (Quebec) ir šios deklaracijos paskatintas 1985 m. Lisabonoje (Portugalija) įkurtas kaip ICOM padalinys *Tarptautinis judėjimas dėl naujosios muzeologijos* (angl. *International Movement for a New Museology*, toliau – MINOM), kuris tapo svarbiu diskusijų ir inovacijų iniciatoriumi. Naujoji muzeologija populiarė daugybėje pasaulio šalių, bet Vidurio ir Rytų Europoje kartu su ja vis dar gaji ir klasikinės muzeologijos samprata. Remdamiesi naujosios muzeologijos aspekto *bendruomeninės muzeologijos* idėjomis G. H. Rivière ir Hugues de Varine suformulavo *ekomuziejaus* koncepciją: muziejai turi siekti holistiškai ir *in corpore* perteikti vietinės bendruomenės paveldą, neatskiriant jo nuo pirminės aplinkos. Taigi svarbus *bendruomeninis* muziejus, muziejus augantis iš apačios, o ne primetamas iš viršaus. *Bendruomeninei muzeologijai artima visa apimančio muziejaus* samprata (Ross) pabrėžia muziejų socialinį vaidmenį, koncepciją tapti socialinės regeneracijos ir socialinės kaitos įrankiais, skatinančiais gerinti gyvenimo kokybę, teigiamus visuomenės pokyčius (Sandell). Naujosios muzeologijos aspektas tirti muziejų, *atminties vietas*, grindžiamas Maurice'o Halbwachso ir Pierre Nora koncepcijomis apie kolektyvinę atmintį, bet kartu ši samprata susipina su minėtais ankstesniais naujosios muzeologijos aspektais, nurodo muziejų *atminties vietas* poreikio istorinį ir socialinį identifikavimo determinuotumą.

Šiuolaikinių muzeologijos objekto sampratų tendencijas iliustruoja ir šiuo laikotarpiu vienos svarbiausių muziejų studijų knygų serijų *Museum Meanings* (liet. Muziejų reikšmės) leidinių apimamos tematikos: bendruomenės, identitetas ir jų reprezentacija; edukacija ir komunikacija muziejuose; kolonializmas ir tarpkultūriniai skirtumai, evoliucionalizmas muziejuose; problemiškos temos muziejuose; reikšmės konstravimas ir naratyvai muziejuose (*Museum Meanings*), taip pat šiuolaikinių muzeologų veikalai, kur apibrėžiami muzealumo, muzealizacijos, *dalyvaujamojo*, *kontaktų zonos* muziejaus, apskritai muziejaus visuomeninės reikšmės koncepcijos, paradigmos.

Muzeologijos objekto sampratų tendencijos formuoja muzeologijos – tarpdalykinio mokslo – suvokimą. Šiuo klausimu ICOFOM nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio aktyvino diskusijas. 1980, 1981 m. muzeologijos leidiniuose MuWOP (angl. *Museological Working Papers*) buvo publikuota daugiau kaip dešimties muzeologų mintys apie muzeologiją – kaip savarankišką mokslą, svarstyta apie muziejų praktiką bei galimą muzeologijos objekto sanglaudą su kitų mokslų objektais. Platų sanglaudos grafinį paveikslą pateikė vokiečių muzeologė Ilzė Jan (Ilse Jahn) (MuWOP, 1981, 37–38). Kiti autoriai sanglaudas vertino siauriau, pabrėžiant muzeologijos su istorijos ar kitų mokslų objektais sąveikas (pavyzdžiui, Ivo Maroević – su informacijos teorija, dokumentotyra (matyt, tokį supratimą skatino Muziejų dokumentacijos centro Zagrebe nuo 1955 m. tyrimų nuostatos (Maroević, 178–179)). Platų

kritinį muzeologijos kaip mokslo vertinimą pateikė lenkų muzeologas Wojciechas Gluziński. Jam muzeologija yra tik praktinės žinios, apribotos praktinio panaudojimo, ar tik mokslo užuomazga. Vienas formalus jo argumentas: muzeologijos istoriografija tegvildena muziejų poreikio, organizacijos klausimus, o daugelis muzeologijos mokslo centrų užsiima tik pragmatinio praktinio pobūdžio tyrimais (Gluziński, 1980, 318–398).

Muzeologijos objekto ir mokslo pobūdžio sampratų raida Lietuvoje atskleidžia savitumus ir panašumus su minėtomis Vakaruose muzeologijos mokslo sampratų tendencijomis. Publikuotos nuostatos apie tai – vėlyvos, po 1990 m. yra ne teorinių refleksijų, o publicistinių išsakymų pobūdžio. Nors XX a. 5-ojo dešimtmečio muzeologijos koncepcija, negarsintą spaudoje, o išreikštą praktiniais veiksmais, charakterizavo Muzeologijos katedros Vilniaus universitete Humanitarinių mokslų fakultete įsteigimas, muzeologijos studijos tebeliko kaip istorijos krypties studijų šakos. Taip pat šio požiūrio veiksmais traktuotą tradiciją tęsė nuo XX a. septintojo dešimtmečio muziejininkystės disciplinos integravimas Vilniaus universiteto istorijos krypties mokslų archeologijos, istorijos šakų studijų struktūrose (apie tai detaliau šios knygos pirmojo skyriaus trečioje dalyje). XX–XXI a. sandūroje Lietuvoje A. Jokubaitis siūlė sekti Z. Z. Stránský muzeologijos teorija, vertinti muzeologiją kaip savarankišką filosofijos pagrindais grindžiamą mokslą (Jokubaitis, 1991). Istorikas Alfredas Bumblauskas laikėsi požiūrio, kad muzeologija turi būti šliejama prie istorinės didaktikos, nes šios objektą jis suvokia plačiau: „Ji suteikia konceptualų pagrindą viskam, kas susiję su istorine sąmone“ (Valužienė). Muziejininkai, tyrinėtojai Ž. Būčys ir Birutė Kazimiera Salatkienė daugiau pritaria Vakarų muzeologų teorijų tendencijoms, kurioms atstovauja muzeologai, suvokiantys muzeologiją kaip taikomąjį mokslą (Keršytė, 2007, 11). 2008 m. istorikė R. Šermukšnytė pateikė požiūrį, panašų į A. Bumblausko, parentą Jørno Rüseno moderniosios istorijos teorija, bei kitų vokiečių kultūrologų, muziejininkų svarstymais apie muzealizacijos proceso problemas: muzeologijos realybės ir naujo muzeologinio konteksto santykį (Šermukšnytė, 2008).

N. Keršytė pastebėjo, kad nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio Lietuvoje muzeologija vertinama kaip taikomasis mokslas, kuris dėl pragmatizmo daugiausia siejamas su paveldo, istorijos, archeologijos, archyvistikos, meno, komunikacijos mokslais. Taigi vyrauja susidomėjimas taikomąja (praktine) ir socialine bei istorine muzeologijomis, kurių objektai – muziejų istorija, muziejaus kaip sociokultūrinio reiškinių organizacija, funkcijos, misijos, veikla, poreikis. Tokia nuostata turėjo įtakos jungtinių Vilniaus universiteto Istorijos ir Komunikacijos fakultetų Muziejininkystės magistro studijų koncepcijos sudarymui ir jos įgyvendinimui 2001–2009 metais. Šių studijų vykdymą ir administravimą Komunikacijos fakultete formaliai lėmė du faktoriai: muzeologijos siejimas su komunikacijos ir dokumentalistikos mokslais (pastarosios šakomis ir traktuojama bibliotekininkystė, archyvistika ir muziejininkystė). Pastebima, kad nuo XXI a. muziejininkystės disciplina integruojama Lietuvos kai kurių kitų universitetų, aukštųjų mokyklų istorijos, etnologijos, menotyros, paveldo studijų struktūrose. Nuo 2012 m. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslininkai, kurių mokslo veiklos objektai susiję su muzeologija, keičia muziejininkystės terminą į muzeologijos, tačiau studijas įvardija anglų kalba *Museums studies*, o šių

studijų ir muzeologijos tyrimų organizavimui 2013 m. įsteigė Muzeologijos katedrą, kuri yra vienintelis Lietuvoje institucinis muzeologijos problematikos tyrimams ir studijoms skirtas centras. Muzeologijos mokslo priskyrimas komunikacijos mokslų kryptčiai paskatintas informacinės visuomenės plėtros strategijų. Muzeologijos ir komunikacijos mokslų sąveikas savo ruožtu skatina ir šiuolaikinio muziejaus sampratos, kurios sureikšmina muziejinės komunikacijos kaip proceso ir platformos apsikeitimo reikšmėmis svarbą ir naudą (tokios komunikacijos samprata kyla iš struktūralizmo ir akcentuoja sociokultūrinis komunikacijos aspektus, dažniausiai ši tradicija priskiriama *semiotikai*, nors Johnas Fiske, vienas pirmųjų, pradėjo ją traktuoti kaip integralią komunikacijos mokslų dalį (Fiske)). Šių mokslų sąveika turėjo įtakos ir tarpkultūrinės komunikacijos tyrimų laukų susiformavimui (Kellner). F. Waidacheris, plačiai išgvildenęs muzeologijos sąlyčius su komunikacija, mato elementarią šių mokslų teorinių prieigų sąveiką (komunikuojama simboliais, kurie yra ženklai, o ženklas-daiktas turi arba tariama, kad turi, reikšmę, ir naudojama kam nors perduoti. „Muziejuose tokie ženklai yra *muzealijos*“) bei akcentuoja pagrindinį muziejinės komunikacijos taikomą principą *pateikti ir interpretuoti autentiškus objektus* ir reiškiamą būdais: muziejinis perteikimas / pristatymas ir interpretacija / eksponavimas, šviečiamoji veikla / edukacija, lankymo tyrimai, leidyba, ryšiai (Waidacher, 2007, 158–207).

Muzeologijos, muziejininkystės įtraukimo į mokslų studijų disciplinų sąrašus ir mokslų sričių, kryptčių ir šakų klasifikatorius Lietuvoje situacija liudija apie jų traktavimo kaip mokslo ir jo šakos priskyrimų mokslo kryptims bei sritims tendencijas. Atsižvelgiama į situaciją po 1990 metų. 1998 m. Lietuvos mokslo sričių, kryptčių ir šakų klasifikatoriuje muzeologijos ar muziejininkystės šakos nėra, yra istorija, komunikacija ir informacija, knygotyra, bibliotekininkystė. Pastebima tai, kad nors muziejininkystės dalykai buvo įtraukti į studijų programas nuo 2001 m., bet muzeologijos nėra 2007 m. mokslo šakų klasifikatoriuje, taip pat ji neįtraukta į studijų sričių ir kryptčių, pagal kurias vyksta studijos, sąrašą, skelbtą 2009 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės, nors Paveldo studijos (V700) įtrauktos į Istorijos, filosofijos, teologijos ir kultūros studijos (*Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas 2009 12 23*) kryptį. Muzeologiją / muziejininkystę bandoma įtraukti į mokslų klasifikatorius tik nuo XXI a. 2-ojo dešimtmečio. 2011 m. klasifikatoriaus projekte joms skirta šakos vieta istorijos, archeologijos, informacijos, knygotyros mokslų kryptyse: atitinkamai Muziejininkystė yra istorijos, archeologijos kryptyje kartu su Paveldotyros, Šaltiniotyros, Istoriografijos istorijos, Archyvistikos, Atminties tyrimų, Istorijos teorijos ir metodologijos, Archeografijos, Archeologijos disciplinomis, o Knygotyros ir informacijos krypties mokslo šakų bloke – Muzeologija, Knygotyra, Bibliotekininkystė, Dokumentacija ir archyvistika, Bibliografija, Informacija ir žinių vadyba, Mokslotyra, Rašto istorija (*Mokslo sričių...*, 2011). Šiandien muzeologija oficialiai traktuojama kaip mokslas ir oficialiai jai mokslų struktūroje skiriama mokslo šakos vieta keliose kryptyse: istorijos, komunikacijos, informacijos.

Muzeologijos mokslo disciplinos Lietuvoje pripažinimas labai neatsilieka nuo pasaulinės muzeologijos pripažinimo:

- ▶ 1971 m. ICOM pripažino muzeologijos specialybę;
- ▶ 2011 m. Lietuvoje pripažinta muzeologijos šaka mokslų klasifikacijoje.

Muzeologijos raidos periodizacija

Lietuvos muzeologijos raidos periodizacija apibrėžiama pagal jos situacijos ženklių momentų bei bendrosios (visuotinos) muzeologijos raidą. 1995 m. Z. Z. Stránskio veikale, skirtame muzeologijos studijoms, pateikiama japonų muzeologo, profesoriaus Soichiro Tsurutos sudaryta bendrosios (visuotinės) muzeologijos periodų schema (Stránský, 1995, 25): (pranc. 1ère étape: museions et musées. 2 ème étape: „museolore“ (depuis la Renaissance jusqu’au début du 19 è siècle). 3ème étape : muséographie (du 19è au début du 20 è siècle). 4ème étape: muséologie et muséographie (20è siècle). 5ème étape: sciences et techniques muséales (fin du 20ème siècle)). (liet. 1. muzeonai ir muziejai; 2. „muzeoloras“ (nuo Renesanso iki XIX a. pradžios); 3. muzeografija (XIX–XX a.); 4. muzeologija ir muzeografija (XX a.); 5. mokslas ir muziejų technikos (XX a. pabaigoje)).

F. Waidacheris klasifikavo muzeologijos raidą savaip: muziejinių apraiškų formavimasis, publikacijų, teorinių veikalų skelbimas, specializuotų žurnalų leidimas, profesinių draugijų organizavimas, muzeologijos tyrimų, sureikšminant šiuolaikinių, vykdymas (Waidacher, 2007, 100–118). Šis muzeologas pabrėžė, kad muzeologijos „*klasifikacijos principai*“ formavosi dažniausiai remiantis praktine muziejų darbo patirtimi, kad „sisteminti“ muzeologiją pradėta tik XX a. 2-ojoje pusėje, kad muzeologijos istorija „neina lygiagrečiai su muziejų istorija“ (plačiau žr. Waidacher, 2007, 100). Su pastaruoju, F. Waidacherio manymu, galima diskutuoti, nes istorinė muzeologija rodo, kad muziejų sudarymo, tvarkymo koncepcijos yra bandymai kurti muzeologijos (muziejininkystės) teoriją, kaip ir pats F. Waidacheris teigia, tai „užfiksuota“ dar „Renesanso epochos pradžioje Vokietijoje“, 1565 m. Miunchene išleistas belgų gydytojo, kolekcininko Samuelio von Quicchebergo traktatas „*Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi <...>*“ (Waidacher, 102).

P. van Menschas taip pat nepateikė panašios kaip S. Tsurutos muzeologijos periodizavimo schemas, o svarstė apie muzeologijos ir muziejų revoliucijas nuo XIX a. pabaigos. Jis jų įžvelgė kelias. Jas charakterizavo svarbiais laikotarpių faktais. Pirmąją muzeologijos formavimo revoliuciją nuo XIX a. pabaigos iki XX a. pradžios charakterizavo pirmieji profesiniai sambūriai (pavyzdžiui, 1889 m. Didžiosios Britanijos muziejų asociacija (angl. *The Museums Association*, United Kingdom), žurnalai (pavyzdžiui, minėtas šioje knygoje anksčiau 1878 m. išleistas *Zeitschrift <...>*), mokymai (pavyzdžiui, pirmoji muziejininkystės mokykla – 1882 m. Luvro mokykla (pranc. *Ecole du Louvre*)), muziejų, muziejininkų veiklos etikos kodeksas (pavyzdžiui, 1918 m. Vokietijos muziejų sąjungos narių veiklos pagrindai (vok. *Grundsätze über das Verhalten der Mitglieder des Deutschen Museumbundes*)). Antram muzeologijos periodui (XX a. 2-asis–7-asis dešimtmečiai) dar būdinga *Muzeografijos emancipacija* bei muziejų kolekcijų vadybos akcentavimas. Tolesnį laikotarpį charakterizuoja pokyčiai, susiję su 1971 m. ICOM konferencijoje pripažinta muzeologijos specialybe, 1976 m. su ICOFOM

įkūrimu, su naująja muzeologija, *muziejų revoliucija*, nauju racionalumu, profesionalizmo konceptualizacija.

Atsižvelgus į sudarytą S. Tsurutos ir P. van Menscho bendrosios muzeologijos raidos periodizaciją, galima pateikti kelis Lietuvos muzeologijos periodizacijos variantus.

Lietuvos muzeologijos istorijos periodai:

1. muzeografija, muziejininkystė – XVIII a. 2-oji pusė – XIX a. pradžia;
2. muziejininkystė – XIX a. 2-oji pusė – XX a.;
3. muzeologija – XXI a.

Lietuvos muzeologijos raidos periodizacija:

- ▶ XVIII a. 2-oji pusė – XIX a. 3-iasis dešimtmetis. Šį periodą charakterizuoja muzeografija, sekimas Vakarų Europos muzeografijos patirtimis, scientistiniais muziejais, pirmieji muziejų likvidavimai (Vilniaus universiteto, Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos 1831, 1842 m.) ir vertybių išvežimai (daugelio į Kijevo universitetą), pirmieji muziejų vertybių inventoriniai katalogai (pavyzdžiui, 1799 m. Vilniaus universiteto muziejaus gamtos daiktų katalogas (lot. *1799 Katalogus rerum naturalium in musaeo Universitatis Vilnensis*), pirmosios skelbtos sampratos, publikacijos apie muziejų pobūdį ir paskirtis (minėtos muzeologijos ištakų aptarime ir Johano Georgo Forsterio (žymus gamtininkas, antropologas, keliautojas, medicinos mokslų daktaras, Kaselio aukštosios mokyklos ir Vilniaus universiteto profesorius) apie Vilniaus universiteto gamtos muziejų ir gamtos mokslų studijų, dėstymo sąsajas (Keršytė, 2003, 41, 43)) bei minėtas pirmasis svarstymas apie muziejų istorinės sekuliarizacijos trajektoriją, nacionalinio muziejaus sudarymo koncepciją, rašytas 1830 m. T. Zano; pirmieji muziejų rėmimų, mecenavimų minėjimai (XVIII a. 2-ojoje pusėje Matematikos muziejaus Vilniaus universitete (plačiau žr. Keršytė, 2003, 39)).
- ▶ XIX a. 2-oji pusė–XX a. pradžia. Periodui būdinga: muziejininkystės formavimas; paskelbimas pirmojo teisinio muziejaus reglamento (tai 1855 m. Vilniaus senienų muziejaus su Vilniaus laikinąja archeologijos komisija nuostatai (rus. Положение)); pirmojo reprezentacinio muziejaus vertybių atvaizdų albumo išleidimas (tai 1856 m. atspausdintas Paryžiuje garsios Lamierciero firmos Vilniaus senienų muziejaus vertybių litografinių atvaizdų albumas (*Muzeum Archeologiczne w Wilnie / Musée Archéologique à Wilno*), sudarytas Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nario Jono Kazimiero Vilčinskio (Jan Kazimierz Maciej Longin Ildefons Wilczyński) (*Muzeum...*, 1856); gausėjimas publikacijų apie muziejų organizavimą, jų misijų, veiklos vertinimus, jiems dovanojimus; plėtojimas muziejų veiklos sąveikos su kraštotyros, istorijos, archeologijos, archeografijos, paveldo tyrimais; pirmosios mokslo draugijos ir jų muziejai (VLAK ir VSM (1855–1865) (plačiau žr. Keršytė, 2012, 171–189), Lietuvių mokslo draugija ir jos muziejus (1907–1940), lenkų Mokslo bičiulių draugija (lenk. Towarzystwo przyjaciół nauk (1907–1940)) ir jos muziejus); pirmieji valstybiniai muziejai (Rusijos carinės administracijos organizuoti VSMVVB (1867–1915), (plačiau žr. Keršytė, 2009), Michailo Nikolajevičiaus Muravjovo (Михаїл Николаевич

- Муравьев) muziejus (1898–1915)); įtakos ideologizuojamos Rusijos imperijoje muziejinkystės sampratų; muziejų pobūdis ir paskirties sampratos, veiklos vertinimai, nulemti mokslo ir ideologijos diskurso; Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašto administracijos muziejų likvidavimai ir jų vertybių daugumos į Maskvą išvežimai.
- ▶ XX a. 1-oji pusė, iki 1940 m. Periodo charakterizavimo svarbiausi bruožai, aspektai: muziejinkystė, rėmimasis Vakarų Europos muzeologijos praktika (projektuojant tautos, krašto muziejų pobūdžius, prisitaikant muziejinio darbo metodikas) (plačiau žr. Keršytė. 2003, 111–113, 141–149); pirmosios Lietuvos muziejų raidos apžvalgos (skelbtos 1928 m. P. Galaunės (Galaunė, 1990), 1934 m. M. Brensztejno (Brensztejn, 1934) muziejų veiklos Lietuvos Respublikoje); publikacijų apie muziejų tikslus, paskirtis, veiklos vertinimus (ypač svarbios P. Galaunės, P. Bugailišio) gausėjimas; pirmieji muziejų Lietuvoje būklės vertinimai (atlikti 1934–1936 m Senovės paminklų apsaugos referantūros (1934–1936)), pirmieji muziejiniai monografiniai kaimo būtovės tyrimai (Drobūkščių kaimo, atlikti „Alkos“ muziejaus 1934–1935 m.); pirmasis kraštotyros ir muziejinkystės žurnalas „Gimtasai kraštas“ (1934–1943); pirmo tautos muziejaus Lietuvoje (tai Vytauto Didžiojo muziejus (1936–1940)) įsteigimas; istorijos, kraštotyros tipo muziejų gausėjimas; pirmieji Lietuvos muziejų steigimo, tvarkymo bei tinklo valdymo teisiniai reglamentai ir projektai (1937 m. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus (toliau – VDKM (1937–1940)) statuto, kur pavesta šiam muziejui Lietuvos muziejų, paveldo globa (plačiau žr. Keršytė, 2003, 114–129), 1938 m. rengtas VDKM *Istorijos, kraštotyros ir meno muziejams steigti bei tvarkyti įstatymo* projektas); pirmieji Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimai, jų programos tautinio tapatumo apsaugai, muzealizacijai bei šių procesų valdymui); vertybių įmuziejimo, kraštotyros, paveldo dokumentavimo metodikų sudarymai (pavyzdžiui, vieno iš Panevėžio kraštotyros draugijos ir muziejaus organizatorių XX a. 3-iajame–4-ajame dešimtmečiuose Petro Būtėno parašyta instrukcija „Savo sodžiaus aprašymas“).
  - ▶ XX a. 2-oji pusė, iki 1990 metų. Periodą charakterizuoja: muziejinkystė, apribota ideologizuoto arealo politikos, sovietinės muziejinkystės sampratų, nuostatų, reglamentų, taisyklių, praktikos; pirmieji skelbti bendresni muziejų teisiniai reglamentai (1940 m. Lietuvos TSR Viešųjų kultūros muziejų įstatymas, 1947 m. Lietuvos TSR Kraštotyros muziejų įstatymas); pirmosios muzeologijos studijos, pirmoji Muzeologijos katedra (1947–1949 m. Vilniaus universitete); sovietiniai muziejų organizavimo, veiklos ideologizavimo stereotipai; valstybiniai ir žinybiniai muziejai; valstybinis centralizuotas muziejų valdymas; būdingas Sovietų Sąjungoje muziejų bei paveldo objektų klasifikavimas pagal jų svarbą (sąjunginės, respublikinės, vietos reikšmės); sovietinės muziejinkystės metodikos bei profesinių muziejų specifikos leidinių (vadovų po muziejus, parodų katalogų) gausėjimas; publikavimas pirmą šalyje muziejų sąrašų (sudarytas 1977 m. Juliaus Kasperavičiaus); pirmojo muziejų ir paminklų tęstinio leidinio *Muziejai ir paminklai* leidimas; sistemingo muziejininkų kvalifikacijos kėlimo organizavimas;

pirmosios profesinės visuomeninės muziejinių organizacijos – Lietuvos muziejinių draugijos (1989–1992 m.) – susibūrimas; pirmosios monografijos muziejinei ir kitai asmens veiklai reprezentuoti leidyba (menotyrininkės Zitos Žemaitytės (1923–2009) apie P. Galaunę (Žemaitytė)).

- ▶ Nuo 1990 m. periodą charakterizuoja: muzeologijos formavimo pakilimas; 2011 m. muzeologijos šakos pripažinimas doktorantūros studijų klasifikacijoje; naudojimas pasauline muzeologijos patirtimi; pirmasis specialus Lietuvos Respublikos Muziejų įstatymas, paskelbtas Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m., ir vėliau daug jo redakcijų; muziejų valdymo decentralizavimas, nors visų muziejų formalios priežiūros atsakomybė pavesta minėto Muziejų įstatymo Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai; pirmosios visuomeninės muziejų organizacijos (nuo 1994 m. ICOM Lietuvos skyrius (*ICOM-Lietuva*), nuo 1995 m. Lietuvos muziejų asociacija (toliau – LMA), nuo 1998 m. Lietuvos savivaldybių muziejų direktorių bendrija (Lietuvos savivaldybių muziejų bendrija, toliau – LSMB); pirmieji muzeologijos tyrimų ir sklaidos centrai (1990–1992 m. Muziejinkystės centras Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijoje, nuo 2012 m. Muzeologijos katedra Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete); 2001–2009 m. muziejinkystės magistro studijų programos Vilniaus universitete vykdymas; nuo 2004 m. dalyvavimas tarptautinės Baltijos muzeologijos mokyklos vykdomuose vasaros laiku mokymuose; nuo 2006 m. Lietuvos muziejų asociacijos organizuotas muziejinių kvalifikacijos kėlimas, panaudojant ES fondų lėšas; nuo 2012 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos konkursų muziejinių profesiniam tobulėjimui vykdyti skelbimas; pirmi profesiniai muzeologijos žurnalai: „Muziejinkystės biuletėnis“ (1990–2003), „Lietuvos muziejai“ (nuo 2003) ir periodinis mokslo leidinys *Acta Museologica Lithuanica*, leidžiamas Vilniaus universiteto, Komunikacijos fakulteto Muzeologijos katedros nuo 2013 m.; gausėja publikacijų muziejų raidos, poreikio, veiklos (daugiausia edukacijos) klausimais; vykdomi pirmieji sociologiniai muziejų poreikio, lankymo tyrimai; muziejai leidžia tęstinių, serijinių ir tradicinio pobūdžio leidinių; pradedama skaitmeninti muziejų vertybes, vyksta muziejų pasiūlos internete (muziejų svetainės, portalas *Lietuvos muziejai*, kiti profesiniai, socialiniai tinklalapiai) bei suskaitmenintų vertybių vaizdų ir jų aprašų ir virtualių parodų, leidinių pristatymas; apginamos pirmos muzeologijos problematikos disertacijos (1993 m. S. Gečo, 1994 m. N. Keršytės, 2006 m. R. Laužiko, 2012 m. Ž. Būčio, 2013 m. R. Pranskūnienės, 2014 m. I. Kaplerio); publikuojama muziejų raidos ir atskirų muziejų istorijų monografijos, straipsnių rinkiniai bei leidiniai apie asmenų muziejines ir kitas veiklas; sudaroma ir įgyvendinama Valstybinė Muziejų metų programa 2012 m., kuri paskatino Lietuvos muziejų pasiūlos ir poreikio sąveikos efektyvinimą; formuojamos muziejų politikos ir strategijos, perspektyvos, paskelbiamas dokumentas *Muziejų plėtros strateginės kryptys 2015–2020 metams* (*Muziejų plėtros*).

Muzeologijos formuotojai

Pagrindiniai muzeologijos formuotojai – mokslo tyrimo, studijų įstaigos ir asmenybės, kurios atlieka šio mokslo problematikos tyrimus, jų sklaidą ir taikymus praktikai, muziejai ir jų valdymo institucijos bei visuomeninės muziejų organizacijos, kurios rūpinasi muzeologijos praktikos efektyvumu, tobulinimu, muziejų prieinamumo plėtra. Jų indėliai į muzeologijos Lietuvoje formavimą apibrėžiami čia glaustai, sureikšminant, apibendrinant svarbiausius nuopelnus, nes įvairūs indėlių aspektai paliečiami šios knygos tolesniuose skyriuose, jų dalyse.

Muzeologijos formavimo instituciniai faktoriai – valstybinis muziejų valdymas, mokslo įstaigų, muziejų muzeologiniai tyrimai – išreiškia valstybinę, nors dažnai inspiruotą visuomeninių bei individualių muzeologijos formavimo faktorių, poziciją dėl tikrovės, tapatumo muziejavimo teorijų, metodikų ir muzealumo raiškų praktikos. Institucinis muzeologijos formavimas teikia galimybių, kurios remiamos valstybės kultūros, paveldo politikos, jos strategijų ir jų įgyvendinimo finansavimo. Pasak F. Waidacherio, valstybinis institucinis muzeologijos formavimas yra efektyviausias kelias pasiekti gerų muzeologijos plėtros rezultatų. Tačiau Lietuvos muzeologijos formavimo kontekstas nurodo, kad anksčiau muzeologijos valstybinis institucinis formavimas nebuvo toks reikšmingas, koks klostosi nuo XXI a., kad nuo XX a. pabaigos visuomeniniai muzeologijos formavimo faktoriai užima ne mažiau svarbias kaip valstybiniai instituciniai faktoriai pozicijas.

Svarbiausi instituciniai muzeologijos formuotojai – muzeologijos centrai, muziejai, muziejų valdymo struktūros, tos mokslo įstaigos, kurios vykdo konkrečius muzeologijos darbus.

Muzeologijos centrų – Muzeologijos katedrų Vilniaus universitete (1947–1949 m. ir nuo 2013 m.), Muziejistikystės centro Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijoje (1990–1992) – pagrindiniai nuopelnai muzeologijai – muzeologijos patirčių pažinimo ir taikymo muziejų praktikai skatinimas bei formavimas naujų muzeologijos teorijos išvalgų ir praktikos aspektų, bei dviejų paskutiniųjų ir specialių muzeologijos periodinių leidinių (atitinkamai *Muziejistikystės biuletenis* bei *Acta Museologica Lithuanica*) leidimas. Panašią misiją atliko, muziejistikų kvalifikacijos kėlimą ir 1969–2014 m. organizavo veikęs Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras (jo skyriai: Bibliotekinistikystės ir muziejistikystės katedra (1981–1985), Muziejistikystės skyrius (1991–1994), Muziejų sektorius (1994–1996)) ir leido muzeologijos periodinius žurnalus „Muziejistikystės biuletenis“, „Lietuvos muziejai“.

Visi Lietuvos muziejai svarbūs formuojant muzeologijos raidos procesą. Tačiau kai kurių muziejų nuopelnai muzeologijos formavimui yra didesni negu kitų. Nuopelnus nulemia muziejų vykdymas ir inicijavimas darbų, kurie svarbūs ne tik atskiram muziejui, bet bendrosioms muziejų organizacijos, metodinio darbo nuostatoms, muzeologijos tyrimams, literatūros formavimui, sklaidai patirčių ir opijų problemų svarstymams, sprendimams. Atsižvelgus į minėtą kriterijų, galima išskirti ir pabrėžti nuopelnus nedaugelio Lietuvos muziejų XIX–XXI a. Chronologinės sekos laikantis galima vardinti kaip reikšmingus epochos muziejus: VSM, VDKM, Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejų

1. Šiaulių „Aušros“ muziejaus pastatas.

Iš „Tautos senienoms rinkti programa“,
1933 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai, I-S2136.

(1963–1990), „Aušros“ muziejų Šiauliuose (nuo 1923 m.), šiuolaikinius nacionalinius muziejus, iš jų išskiriant LNM indėlį muzeologijos formavimui (reikia prisiminti ICOM statuto, Etikos kodekso vertimus į lietuvių kalbą, taip pat F. Waidacherio veikalo *Bendrosios muzeologijos metmenys* pasirodymą, leidinius apie E. Tiškevičių, J. Basanavičių, V. Žilėną). Vadinasi, gali būti pabrėžti nuopelnai muzeologijai ir tų šiuolaikinių Lietuvos muziejų, kurie atlieka muzeologijos problematikos tyrimus ir publikuoja monografijas, studijas, reprezentacinius albumus (pavyzdžiui, Kernavės archeologinis draustinis rezervatas, Europos parkas, Maironio lietuvių literatūros muziejus, Kaišiadorių muziejus, Pinigų muziejus).

Muziejų valdymo institucijos privalo padėti formuoti muzeologijos procesą. Svarstyti apie jų indėlius į muzeologijos procesą – sudėtinga. Lietuvoje nuo XIX a. muziejų priežiūra buvo švietimo, o nuo 1990 m. – kultūros sistemai vadovaujančių struktūrų žinioje. Šios struktūros priklauso bendram krašto ideologijos, socialinės, ekonominės politikos blokui, ir kritiškai vertinti kai kuriuos jų veiksmus (pavyzdžiui, muziejų reorganizavimo, naikinimo, iniciatyvų nepalaikymo, blokavimo ir pan.) galima tik paisant bendrojo minėto konteksto. Tarkim, vertinant LSSR kultūros ministerijos Kultūros ir švietimo įstaigų valdybos Muziejų skyriaus (1953–1963 m.) bei Muziejų ir kultūros paminklų valdybos (1963–1990 m.) *tarybinio* muziejaus modelio kūrimą arba sprendimus Respublikos kultūros ir švietimo ministerijos Muziejų skyriaus (1990–1994 m.) reorganizuoti ir likviduoti sovietinių laikų

2. Gintaras Karosas, Magdalena Abakanowicz ir Michaelis Brensonas
Europos parke 1997 metais.

Europos centro muziejus Europos parkas

3. Gintaras Karosas. „Europos parko simbolis“, 1991.

Gintaro Karoso nuotrauka. Europos centro muziejus Europos parkas

4. Magdalena Abakanowicz. „Neatpažinto augimo erdvė“, 1998.
Gintaro Karoso nuotrauka. Europos centro muziejus Europos parkas

5. Javier Cruz. „Moteris, žiūrinti į mėnulį“, 1996.

Gintaro Karoso nuotrauka. Europos centro muziejus Europos parkas

ideologijos muziejus (pavyzdžiui, Lietuvos TSR ateizmo, Lietuvos TSR revoliucijos), reikia atsižvelgus į nulėmusias šiuos veiksmus aplinkybes. Gal be bendrojo ideologijos ir politikos konteksto galima būtų palyginti nuo 1995 m. muziejų valdymo institucijų (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Muziejų skyriaus (1995–2001 m.), Informacinės visuomenės plėtros skyriaus (2001–2015 m.), Muziejų, bibliotekų ir archyvų skyriaus (nuo 2015 m.)) vykdymo efektyvumą – talkinti muziejų, jų vertybių prieinamumo plėtrai. Bet ir šis indėlio į muzeologijos formavimą vertinimas yra sąlygiškas, nes institucijos atlieka savo kompetentingas pareigas. Panašiai galima traktuoti ir Muziejų tarybos prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos (nuo 2003 m. atlieka eksperto ir konsultanto funkcijas), kuri sprendžia muziejų politikos formavimo ir įgyvendinimo klausimus, vaidmenį muzeologijos formavimo procese.

Mokslo įstaigas, kurios tiria muzeologijos problematiką ir prisideda formuojant ją, charakterizuoja jų šios problematikos aspektų tyrinėjimai kaip programiniai ar tik sąveikose su kitų temų tyrimais (pavyzdžiui, atminties ar vizualiosios kultūros), nėra daug Lietuvoje. Didžioji jų dalis domisi šia problematika nuo XX a. 2-osios pusės ar šio amžiaus pabaigos. Lietuvos istorijos institutas leido periodinį leidinį *Muziejai ir paminklai* 1979–1980, 1982–1985, 1987 m., dabar publikuoja istorinės, taikomosios muzeologijos aspektų tyrimus savo periodiniuose, tęstiniuose leidiniuose, kai kurie šio instituto mokslininkai vykdomuose atminties / atsiminimo, kultūros, paveldo tyrimuose ir jų sklaidoje nagrinėja ir muziejų problematikos aspektus (pavyzdžiui, D. Mačiulis, Rasa Čepaitienė). Dabartinis Lietuvos

6. Strijdom van der Merwe. „Pagauk vėją“, 2004.

Gintaro Karoso nuotrauka. Europos centro muziejus Europos parkas

kultūros tyrimų institutas nuo 1990 m. remia Lietuvos muziejų istorijos tyrimus, taikomosios muzeologijos, bendrus instituto mokslininkų su muziejais tyrimų ir jų sklaidos projektus, publikuoja savo leidžiamuose tęstiniuose leidiniuose įvairių muzeologijos aspektų mokslo straipsnius. Kai kurie instituto mokslininkai, analizuodami kultūros, meno problematiką savo veikaluose, gilinasi ir į muziejų organizacijos klausimus (pavyzdžiui, Skaidra Trilupaitytė, Giedrė Jankevičiūtė, Odeta Žukauskienė). Nuo XXI a. keli universitetai (Šiaulių, Vytauto Didžiojo, Mykolo Romerio, Lietuvos edukologijos) įvairiose studijų programose turi *muziejų studijų* problematikos kursų ir praktikų muziejuose. Nuo XX a. 2-osios pusės Vilniaus dailės akademijoje dėstomi muziejininkystės kursai, vykdomos studentų praktikos muziejuose. Nuo 1941 m. Vilniaus universitete formuojama muziejininkystės studijų tradicija, 2001–2009 m. vykdyta Muziejininkystės magistro studijų programa, veikė 1947–1949 m. Muzeologijos katedra ir nuo 2012 m. vėl veikia Muzeologijos katedra, kuri vykdo muzeologijos, muziejų studijų problematikos tyrimus ir sklaidą, leidžia mokslo periodinį leidinį *Acta Museologica Lithuanica*.

Visuomeniniai muzeologijos formuotojai – muziejų, muziejininkų organizacijos, burtos nuo XX a. pabaigos (nors ketinimų buvo nuo 1928 m.): Lietuvos muziejininkų draugija (1989–1990), ICOM Lietuvos nacionalinis komitetas (*ICOM-Lietuva*, nuo 1994 m.), LMA, LSMB. Svarbūs muzeologijos formavimui muziejininkų suvažiavimai, susirinkimai, vykę 1928 06 27 Pedagoginiame muziejuje Kaune, 1933 06 10–11 Šiaulių „Aušros“ muziejuje, 1935 09 28–29 Kaune, Žemės ūkio rūmuose, 1988 11 15 Kauno valstybiniame istorijos muziejuje (*Lietuvos TSR muziejininkų konferencija*), 1989 04 18 Lietuvos muziejininkų draugijos steigiamasis suvažiavimas Vilniuje, 1995 12 15 Lietuvos muziejų asociacijos steigiamasis susirinkimas Vilniuje, Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centre, vėlesnės šios asociacijos ataskaitiniai ir jos inicijuoti kiti muziejininkų susirinkimai. Pirmuosius tris muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimus surengti skatino svarbiausia priežastis – muziejų, paveldo valdymo bei muziejininkų specialybės rengimo neefektyvi situacija. Pirmojo Lietuvos muziejininkų suvažiavimo (1928 06 27), inicijuoto P. Galaunės, memorandumas pabrėžė būtinumą gerinti valstybinį muziejų valdymą, perduoti valstybės globai kraštotyros muziejus, sudaryti paminklų apsaugos įstatymą, stiprinti Valstybės archeologijos komisijos (1919–1936) veiklą, kuri nuo 1925 m. buvo apmirusi (*Apie Lietuvos*). Antrojo muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimo (1933 06 10–11) priimta rezoliucija siekė panašių tikslų, taip pat siūlė organizuoti muziejininkų rengimą, įsteigti Vytauto Didžiojo universitete archeologijos ir etnografijos katedras, stiprinti sąveiką muziejų su mokyklomis, mokymo procesu, priimti paveldo įstatymą, kurio projektai rengti du dešimtmečius, rėmusius Europos kraštų paveldo teisės dokumentais, jų organizavimo patirtimi, kur būtų numatyta ir muziejų Lietuvoje priežiūros tvarka. Šie siūlymai paskatino Etnologijos katedros Vytauto Didžiojo universitete sudarymą ir leidinio „Gimtasai kraštas“ rengimą bei paveldo apsaugos valdymo pokyčius, taip pat Švietimo ministerijoje padalinio Senovės paminklų apsaugos referantūros (toliau – SPAR (1934–1936)) sudarymą. Trečiojo Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimo (1935 09 28–29) nutarime akcentuota tinkamai valdyti muziejus ir paveldą. Nuo 1918 m. du dešimtmečius dėtos muziejininkų ir kraštotyrininkų pastan-

gos sudaryti tinkamą teisę ir valdymo paveldo apsaugos ir muziejų priežiūros struktūrą (kurios vieni norėjo visuomeninės, kiti mokslinės ir valstybinės (plačiau žr. Keršytė, 1996 ir 2014). VDKM iš dalies šią problemą bandė spręsti, bet jo įstatyme, kaip ir VAK, nebuvo apibrėžta, reglamentuota detalai muziejų valdymo tvarka. Sovietiniais metais suvalstybintam muziejų valdymo procesui neturėjo realios įtakos visuomeninė plačiai nuo 1961 m. veikusi Kraštotyros draugija, nors ji ir suformavo unikalų visuomeninių muziejų reiškinių, kurio tradicijos gajos iki šių laikų Lietuvoje, deja, dabar apsiribojama mokyklų muziejėlių sudarymu. XX a. 9-ajame dešimtmetyje pakilus Sąjūdžio bangai Lietuvoje, organizavosi ir muziejininkų aktyvas, kurio pagrindiniai siekiai buvo muziejų ir jų valdymo pobūdžio pertvarka, atsikratant sovietinio ideologizavimo. 1988 11 15 d. susibūrusi Lietuvos TSR muziejininkų konferencija Kauno valstybiniame istorijos muziejuje siūlė gerinti muziejų teisę, savarankiškumą, organizuojant muziejų veiklą, (tai buvo sovietiniais metais įvairiai reglamentuota, cenzūruota), skatinti muziejininkų patirčių sėmimąsi užsienio muziejuose, įkurti muziejininkų draugiją ir muzeologijos centrą. Lietuvos muziejininkų draugijos steigiamasis suvažiavimas (1989 04 18) ir šios draugijos veikla, nors ir trumpa, turi reikšmingų nuopelnų formuojant muzeologiją Lietuvoje. Ji inicijavo Muziejininkystės centro Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijoje (1990–1992 m.) įkūrimą. Šios draugijos iniciatyvas perėmė LMA. Jos milžiniškas indėlis į muzeologijos formavimą paryškiamas toliau šioje knygoje, ypač pabrėžiant muziejininkų kvalifikacijos kėlimo organizavimą bei inicijavimą 2012 m. Valstybinės Muziejų metų programos, žyminčios Lietuvos muziejų kelio 1812–2012 m. pasiekimus. Būtent tai paskatino muziejų saviraiškos, prieinamumo visiems proveržį, taip pat muziejų bendradarbiavimą, muziejininkų tyrinėjimų, muziejų rinkinių ir edukacijos bei vadybos skatinimą.

Asmenų indėliai į muzeologijos formavimą Lietuvoje procesą nėra apibendrinti. XX–XXI a. paskelbti keli veikalai ir šiek tiek siauresnių apimčių publikacijų bei paminėjimų informaciniuose tinklalapiuose (pavyzdžiui, enciklopedijoje Vikipedijoje apie keleto Lietuvos muziejininkų nuopelnus muziejininkystei bei apskritai kultūrai. Skirta monografijos ir mokslinių straipsnių rinkiniai: P. Galaunės (Žemaitytė) P. Bugailiško (*Gyvenimo*), J. Basanavičiaus (Dr. Jonas Basanavičius), V. Žilėno (*Kultūros istorikas*), D. Poškos (*Brensztejn*, Vanagas), E. Tiškevičiaus (*Eustachijus*) muziejinei ir kitai veiklai reprezentuoti. Būtent minėtoje internetinėje enciklopedijoje pristatoma XX–XXI a. Lietuvos muziejų 68 direktorių (Kategorija: Lietuvos muziejų) bei 138 muziejininkų Lietuvoje XIX–XXI a. pavardės (Kategorija: Lietuvos muziejininkai). Muziejų direktorių įtraukimo į šią enciklopediją nuostata gal ir motyvuota: paminėtas kaip vadovavimo muziejui faktas. Tačiau į šį sąrašą yra įtraukta asmenų, kurie ne muziejų direktoriai, o vadovavę muziejų padaliniais ir kitoms eksponavimo struktūroms. Taigi atrankos kriterijus ir jo deklaravimas nėra tikslūs. Kita, minėjimas asmenų šiame sąraše dar nėra argumentuota nuoroda apie jų nuopelnus muzeologijai. Juolab kad yra paminėta asmenų, kurie pasinaudoję politine konjunkture tapo muziejų vadovais, dirbo neilgai ir jų administracinė veikla nežinia ar gali būti vertinama kaip nuopelnas muzeologijai. Panaši atrankos nepakankamo pagrįstumo situacija matyti ir vertinant pateiktą minėtos enciklopedijos muziejininkų sąrašą. Jame nėra paminėti D. Poška, J. Basanavičius.

Siekiant vertinti asmenų nuopelnus muzeologijos formavimo Lietuvoje procesui, reikia atsižvelgti į: kokiais kriterijais remiantis galima išskirti muziejininkus, kurių nuveikti darbai yra reikšmingiausi. Svarbą sąlygiškai galima apibrėžti pagal:

1. muzeologijos tyrimus, studijas bei publikacijas;
2. muzeologijos patirčių pažinimo bei praktikos organizavimą;
3. nominacijas, apdovanojimus už nuopelnus muziejininkystei.

Pagrindinių muzeologijos tyrimų pobūdis: programiniai, projektiniai bei disertaciniai tyrimai. 1993 m. S. Gečo (Gečas), N. Keršytės (Keršytė, 1994), 2006 m. R. Laužiko (Laužikas, 2006), 2012 m. Ž. Būčio (Būčys, 2012), 2013 m. R. Pranskūnienės (Pranskūnienė), 2014 m. I. Kaplerio (Kapleris, 2014) disertacijos yra svarbios istorinės ir taikomosios muzeologijų istoriografijų pozicijos ir praktikos procesams. Tik nuo XXI a. atliekamus projektinius muzeologijos tyrimus kol kas įvykdė keli tyrėjai ir jų grupės (tai minėti anksčiau: N. Keršytės vykdytas 2012–2014 m. tyrimas „Lietuvos muziejininkystės raida 1752–2012 metais“, kuri finansavo Lietuvos Mokslo taryba (tyrimo projekto sutartis LIT-5-16) (Keršytė, 2014)), 2011 m. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslininkų ir studentų grupės Lietuvos muziejų veiklos po 1990 m. tyrimas bei 2014 m. Rolando Maskoliūno parengta mokslo muziejaus (centro) Lietuvoje galimybių studija, remta Lietuvos mokslų akademijos, (*Mokslo muziejus*). Programiniai muzeologijos tyrimai, pradėti nuo 2013 m. Muzeologijos katedros Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete, kol kas neturi mokslo veikalų.

Akivaizdžiai reikšmingi indėliai organizuojant muzeologijos studijas yra šie: P. Galaunės (Vilniaus universitete Muzeologijos katedros 1947–1949 m. organizavimas), N. Keršytės (2001–2009 m. Muziejininkystės magistro studijų programa Vilniaus universitete).

Vertinant indėlius pagal publikacijų svarumą, vadovujamasi nuostata: reikšmingiausios tos, kur nagrinėjama esminės muziejinio, muzealumo paradigmos, svarbūs poreikiai. Tokio pobūdžio publikacijų žymiausias XX a. Lietuvoje autorius būtų P. Galaunė. Šio autoriaus publikacijos buvo nulemtos muzeologijos procesų svarbiausių atvejų, problemų sprendimų paieškų ir savo ruožtu turėjo įtakos muzeologijos procesams, sampratų įgyvendinimams. P. Galaunė gvildeno esmines, svarbiausias muziejininkystės problemas: viešo muziejaus uždavinių, tautos muziejaus koncepto suvokimų, muziejų raidos ir jos valdymo tendencijų, išvežtų iš Lietuvos muziejų, kultūros turtų paieškų ir susigrąžinimo, tautinio meno apsaugos, muziejų ir muziejininko darbo specifikos. Nors siauresnio lauko, siejamos su kraštotyros muziejų organizacija, bet svarbios muzeologijai P. Bugailiško publikacijos, kurios, kaip ir P. Galaunės publikacijos, paveiktos muzeologijos proceso ir pačios turėjo jam įtakos. Šiuo požiūriu panašų į P. Galaunės ir P. Bugailiško publikacijų atsiradimo ir poveikio išskirtinio reikšmingumo pavyzdžių muzeologijai yra nedaug. Jas galima suklasifikuoti į nagrinėjančias muzeologijos procesą bei atvejų grupes, taip pat atskirus atvejus ir problemas. Iš pirmajai grupei priskirtinų publikacijų autorių gali būti paminėta N. Keršytė (pavyzdžiui, jos publikacijos, kuriose nagrinėjama šiuolaikinės nacionalinių muziejų bei apskritai muziejų tinklo valdymo Lietuvoje politikos bei muziejinio tarp mokslo ir ideologijos diskurso problemos). 2-ajai grupei galima priskirti muziejinių rekonstrukcijų ir *gyvosios* istorijos pateikimo muziejinėmis priemonėmis pirmąsias koncepcijas Lietuvoje,

7. Kernavės archeologinės vietovės UNESCO Pasaulio paveldo sertifikato įteikimas Kernavės kultūriniam rezervatui.

D. Vaičiūnienės nuotrauka. Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas

skelbtas istoriko A. Bumblausko (*Gyvosios*). Muziejininkė Nideta Jarockienė viena pirmųjų Lietuvoje sureiškino muziejų edukacijos metodikos ir praktikos problemas, gerųjų patirčių panaudojimą. Šiuolaikiniai muziejų vadovai: Osvaldas Daugelis (NČDM) ir Vydas Dolinskas (NMLDKVR) išsiskiria iš kitų muziejininkų kaip daug rašantys muziejininkystės temomis publikacijų, ypač skirtų muziejų vertybių reprezentavimui. Enciklopedijoje Wikipedia nurodoma, kad V. Dolinskas nuo 1994 m. paskelbė per 100 mokslinių, mokslo populiarinimo ir informacinių publikacijų, vertimų iš vokiečių ir lenkų kalbų Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Baltarusijoje lietuvių, lenkų, vokiečių, anglų ir kt. kalbomis, sudarė arba buvo bendraautoris per 10 katalogų, mokslinių straipsnių rinkinių, šaltinių ir kitų publikacijų, parodų vadovų (Vydas).

Priskirti 2-ajai pozicijai galima nacionalinių ir kitų muziejų vadovų skatinimus pažinti muzeologijos pasiekimus, konferencijų organizavimą, bendradarbiavimus, narystes tarptautiniuose muziejų sambūriuose, svarstymų ir praktikos raiškų sklaidą. Pabrėžiami LNM direktorės Birutės Kulnytės nuopelnai, remiant muzeologijos veikalų leidybą (kaip jau minėta, F. Waidacherio veikalo *Bendrosios muzeologijos metmenys*, N. Keršytės monografijos *Lietuvos muziejai iki 1940 metų* bei įvairių autorių straipsnių rinkinius, skirtus J. Basanavičiaus, V. Žilėno, E. Tiškevičiaus veikloms bei LNM ištakoms (VSM ir VSMVVB) apibūdinti). Pažymėtini muziejų vadovai, kurių iniciatyvų dėka jų muziejai gavo pasaulines nominacijas: tai Kernavės kultūrinio rezervato vadovas Saulius Vadišis. 2004 m. Kernavės archeologinė vietovė įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, o 2011 m. ir į UNESCO

Sustiprintos apsaugos kultūros vertybių sąrašą; Europos parko vadovas Gintaras Karosas. 2012 m. Europos parko padalinys Liubavo dvaro malūnas-muziejus apdovanotas „Europa Nostra“ kaip vienas iš geriausių Europos paveldo išsaugojimo pavyzdžių; Pinigų muziejaus vadovas Vidmantas Laurinavičius. 2013 m. Pinigų muziejus įtrauktas į geriausių banko muziejų pasaulyje penketuką. Taip pat galima pabrėžti daugybės asmenų nuopelnus muzeologijos praktikai, muziejininkystės tradicijų formavimui. Tai pirmųjų viešų muziejų Lietuvoje organizatoriai: XVIII a. 2-ojoje pusėje Vilniaus universiteto Matematikos muziejaus – T. Žebrauskas; XIX a. pradžioje Baublio muziejaus – D. Poška; XIX a. 2-ojoje pusėje VSM – E. Tiškevičius. Taip pat muziejų iniciatorijai, organizatoriai, ilgamečiai vadovai: Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. Karo muziejaus – Vladas Nagius-Nagevičius, M. K. Čiurlionio galerijos – P. Galaunė, „Aušros“ muziejaus Šiauliuose – P. Bugailiškis, „Alkos“ muziejaus Telšiuose – Pranas Genys, Vytauto Didžiojo universiteto Zoologijos muziejaus – Tadas Ivanauskas; sovietinėje Lietuvoje Valstybinio Vilniaus dailės muziejaus – Pranas Gudynas, LSSR Istorijos-etnografijos muziejaus – V. Žilėnas, Lietuvos liaudies buities muziejaus – Vytautas Stanikūnas; dabar Nacionalinio Lietuvos dailės muziejaus (toliau – LDM) – Romualdas Budrys, LNM – B. Kulnytė, „Aušros“ muziejaus – R. Balza, Maironio lietuvių literatūros muziejaus – Aldona Ruseckaitė, NČDM – Osvaldas Daugelis, Etnokosmologijos muziejaus – Gunaras Kakaras, Klaipėdos istorijos muziejaus – Jonas Genys, Trakų istorijos muziejaus – Virgilijus Poviliūnas (buvęs ilgametis ICOM-Lietuva vadovas), Kretingos krašto muziejaus – Vida Kanopkienė, Šilutės muziejaus – Roza Šikšnienė (buvusi ilgametė Lietuvos savivaldybių muziejų bendrijos vadovė).

3-ioje pozicijoje priskiriamų nominacijų, apdovanojimų už nuopelnus muziejininkystei svarba, kuri apspręsta jų kiekio ir pobūdžio bei jų suteikimo aplinkybių ir išliekamojo pažinimo. Pirmiausia reikia pažymėti E. Tiškevičiui skirtus Rusijos imperijos valdžios, mokslo institucijų, organizacijų apdovanojimus (plačiau žr. Ruzas, Sinčiuk, 2014). Iš XX a. nominuotų būtina išskirti P. Galaunei suteiktus jam Lietuvos ir kitų kraštų apdovanojimus: 1930 m. Prancūzijos Garbės legiono ordinas, 1931 m. Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ordinas, 1932 m. Latvijos Trijų Žvaigždžių ordinas, 1938 m. Švedijos karaliaus 3-iojo laipsnio Vazos ordinas, 1938 m. Belgijos karaliaus Leopoldo II ordino Komandoro laipsnis, 1960 m. LSSR nusipelnęs meno veikėjas, 1970 m. LSSR valstybinė premija, 1970 m. LSSR liaudies dailininkas (Paulius Galaunė). Taip pat svarbu paminėti 1938 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Archeologijos skyriaus vadovui Jonui Puzinui (1905–1978) Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ordino skyrimą už vienos moderniausių archeologijos ekspozicijų tuo metu Lietuvoje, Rytų Europoje įrengimą.

Pastebima, kad nuo XX a. pabaigos gausėja nominuotų muziejininkų skaičius. Sureikšminami nuopelnai dirbančių muziejuje nuo 1958 m. R. Budrio ir nuo 1973 m. B. Kulnytės. 2013 07 26 d. Lietuvos Respublikos prezidentės sveikinime R. Budrio 80-mečio proga jis yra įvardijamas kaip „vienas ryškiausių Lietuvos žmonių, muziejininkų“ (*Prezidentės*). Nacionalinio Lietuvos dailės muziejaus svetainėje nurodomos šios R. Budrio nominacijos: 1983 m. LSSR nusipelnęs kultūros veikėjas, 1986 m. Tautų draugystės ordinas, 1995 m. Gedimino 4-ojo laipsnio ordinas, 1999 m. Gedimino 3-iojo laipsnio ordinas, 2006 m. Baisogalos garbės

8. Kernavės archeologinės vietovės muziejaus priešistorės ekspozicija.

D. Vaičiūnienės nuotrauka. Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas

9. Kernavės archeologinės vietovės muziejaus edukacinis užsiėmimas.

J. Vitkūno nuotrauka. Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas

pilietis, 2009 m. Palangos garbės pilietis, 2003 m. Santarvės fondo ordinas „Pro augenda concordia“, 2006 m. Vyriausybės kultūros ir meno premija, 2013 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Garbės ženklas „Nešk savo šviesą ir tikėk“ (Direktorius). B. Kulnytės gauti apdovanojimai: 1999 m. – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžius, 2008 m. – Latvijos Pripažinimo kryžiaus ordino Karininko kryžius, 2009 m. – Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžius, 2009 m. – Valstybinė Jono Basanavičiaus premija, 2010 m. – I laipsnio ženklas „Už nuopelnus Vilniui ir tautai“, 2014 m. – Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos garbės ženklas „Nešk savo šviesą ir tikėk“. Būtina priminti Lietuvos muziejų asociacijos ilgamečio ir „Aušros“ muziejaus vadovo Raimundo Balzos nuopelnus šiuolaikiniam muziejinkystės procesui: 2010 m. vasario 16 d. įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžius. Svarbu paminėti ir gautus O. Daugelio, V. Dolinsko ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių apdovanojimus už tarpkultūrinius mainus, muziejinį bendradarbiavimą, reprezentavimą. O. Daugelis apdovanotas Karališkuoju Norvegijos nuopelnų riterio ordinu (1998 m.), Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi (2005 m.), Karališkojo Belgijos Leopoldo II ordinu (2006 m.), Lenkijos Respublikos Auksiniu nuopelnų kryžiumi (2006 m.), Oraniečių – Nasau ordinu (2008 m.) (*Kultūros ministerijos Garbės*), Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos garbės ženklu „Nešk savo šviesą ir tikėk“ (2015 m.). V. Dolinsko apdovanojimai: 2014 m. Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžius, 2015 m. Lenkijos Respublikos ordino „Už nuopelnus Lenkijos Respublikai“ Kavalieriaus kryžius, 2015 m. Švedijos Karališkasis Šiaurinės Žvaigždės ordinas.

Nuo XX a. pabaigos Lietuvoje pretendentes apdovanojimams siūlo muziejai ir jų organizacijos. Informacija apie muziejinkų apdovanojimus sisteminama ir klasifikuojama pagal apdovanojimų svarbą portale „Lietuvos muziejai“ (*Apdovanojimai*). Ta informacija remiantis, čia sureikšminami išskirtiniai Lietuvos muziejinkystės procesui apdovanojimai ir jas gavusieji iki 2015 m. Tai pirmiausia skirti Lietuvos Respublikos Prezidento valstybės apdovanojimai (nenurodomi dar kartą čia anksčiau minėti): 2010 m. vasario 16 d. ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius Aldonai Ruseckaitėi, Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorei, Lolitai Jablonskienei, Lietuvos dailės muziejaus Nacionalinės dailės galerijos vadovei; 2011 m. liepos 6 d. Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžius Jūratei Senvaitienei, Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus pavaduotojai restauravimui, Prano Gudyno restauravimo centro vadovei; 2015 m. vasario 16 d. ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius Vytui Rutkauskui, Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktoriui, 2015 m. liepos 6 d. Sigitai Maslauskaitei-Mažylienei, Bažnytinio paveldo muziejaus direktorei.

Būtina paminėti kaip svarbų muziejinkystės procesui, muziejinkų indėlių pažymėjimui skiriamą Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos garbės ženklą „Nešk savo šviesą ir tikėk“. Jis įteiktas, be minėtų jį gavusiųjų, 2015 m. Kretingos krašto muziejaus direktorei Vidai Kanopkienei, Rokiškio krašto muziejaus direktorei Nijolei Šniokienei.

Svarbi ir garbinga LMA nominacija „Metų muziejinko vardas“. Ji su premija skirta 2004 m. Rūtai Mažeikienei, Lietuvos jūrų muziejaus vyriausiajai fondų saugotojai, 2005 m.

Daliai Keršytei, Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus vyresniajai muziejininkei, 2006 m. Virginijai Paplauskienei, Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivių literatūros skyriaus vedėjai, 2007 m. Elvyra Spudytei, Žemaičių muziejaus „Alka“ vyriausiajai fondų saugotojai, 2008 m. Irenai Senulienei, Trakų istorijos muziejaus vyriausiajai rinkinių saugotojai, 2009 m. Juliiui Kanarskui, Kretingos muziejaus Istorijos skyriaus vedėjui, 2010 m. Aldonai Snitkuvienei, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Taikomosios dailės skyriaus vedėjai, 2011 m. Janinai Samulionytei, Lietuvos liaudies buities muziejaus etnologei, 2012 m. Kristinai Mikuličiūtei-Vaitkūnienei, M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus muziejininkei, 2013 m. Daliui Avižiniui, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus vedėjui, 2014 m. Jadvygai Kriščiūnienei, Biržų krašto muziejaus „Sėla“ vyriausiajai fondų saugotojai.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos skiriamos kasmetinės premijos muziejininkams, restauratoriams yra jų nuopelnų pastebėjimai. Jie tampa muziejininkystės proceso Lietuvoje faktais. Skirtos Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos premijos: 1998 m. Birutei Kazimierai Salatkienei, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Archeologijos skyriaus vyresniajai muziejininkei, 1999 m. Vincui Ruzui, Lietuvos nacionalinio muziejaus vyresniajam muziejininkui, 2000 m. Laimai Janinai Vedrickienei, Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centro aukščiausios kategorijos restauratorei, 2001 m. Rūtai Subatniekienei, Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijos skyriaus vyresniajai muziejininkei, 2002 m. Laimutei Valatkienei, Žemaičių muziejaus „Alka“ muziejininkei ir archeologei, 2003 m. Gražinai Gleiznienei, Lietuvos nacionalinio muziejaus direktoriaus pavaduotojai restauravimui, 2004 m. Romualdui Martinkui, Laikrodžių muziejaus vedėjui, 2005 m. Janinai Lukšėnienei, Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro Mokslinių tyrimų skyriaus vedėjai, 2006 m. Danutei Mukienei, Lietuvos dailės muziejaus Skaitmeninių leidinių centro vedėjai, 2007 m. Irenai Nekrašienei, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Istorijos skyriaus vedėjai, 2008 m. Daliai Valujevičienei, Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro Tekstilės restauravimo dirbtuvių vedėjai, 2009 m. Danutei Selčinskajai, Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus Žydų gelbėjimo ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėjai, 2010 m. Zitai Genienei, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Istorijos skyriaus vedėjai, Birutei Kazlauskieni, Lietuvos nacionalinio muziejaus Ryšių su visuomene skyriaus vedėjai, 2011 m. Algimantui Vaineikiui, Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro Tapybos restauravimo dirbtuvių vedėjui, 2012 m. Bronislavai Kunkulienei, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Rinkinio saugotojai-tyrinėtojai, restauratorei.

Nuo XX a. pabaigos daugėjo apdovanojimus gavusių muziejaus darbuotojų skaičius. Tačiau nominuota tik apie 0,9 procento Lietuvos muziejuose dirbančiųjų (pavyzdžiui, iš 2014 m. 118 muziejų 3140 darbuotojų – nominuoti 3). Lietuvoje per pustrėčio šimto metų išskirtinai nusipelnusių muzeologijos formavimui muziejų darbuotojų gal ir galima priškaičiuoti apie šimtą, bet didžiausi nuopelnai Lietuvos muzeologijai – P. Galaunės.

Apibendrinant muzeologijos sampratomis Lietuvoje priskiriamų muzeologijos ištakų, terminijos, šio mokslo objekto, tarpdiscipliniškumo ir vietos mokslų struktūroje, raidos periodizacijos, muzeologijos formuotojų nuopelnų apibūdinimus, pabrėžiama, kad:

- ▶ Lietuvos muzeologijos ir bendrosios muzeologijos raidų periodizacijos – panašios,
- ▶ muzeologijos mokslo objekto supratimas Lietuvoje artimas nuo XX a. pabaigos būdingame pasaulyje muzeologijos objekto sampratų tendencijų diskursui: muzeologijos ir muziejų studijų,
- ▶ Lietuvoje muzeologijos taikomąjį, o ne teorinį mokslo pobūdį suformavo akcentuojami muziejų studijų tyrimai, ypač naudingi muziejų praktikos krašte efektyviniui,
- ▶ XXI a. muzeologija traktuojama Lietuvos mokslų struktūroje kaip istorijos ir komunikacijos, informacijos mokslų krypties šaka,
- ▶ būtina spręsti muzeologijos terminijos lietuvių kalba sudarymo bei tikslesnio vartojimo problemas Lietuvoje, siekiant sutvirtinti šio besiformuojančio mokslo pozicijas.

I.2. Muzeologijos tyrinėjimai, publikacijos

Muzeologijos tyrinėjimai, publikacijos sąlygiškai periodizuojami:

- ▶ XVIII a. 2-osios pusės–XIX a. pirmosios pusės,
- ▶ XIX a. 2-osios pusės–XX a. pradžios,
- ▶ 1918–1940 m.,
- ▶ sovietmečio,
- ▶ nuo 1990 m.

Muzeologijos publikacijos skirstomos į populiarias publicistines bei profesines. Pastarosios – būdingi muziejams leidiniai: vadovai po muziejų, rinkinių, parodų katalogai, muziejų metraščiai, profesiniai žurnalai, monografijos ir kiti panašūs (Waidacher, 133). Manoma, kad naudinga laikytis ir standartizuotos leidinių klasifikacijos: neperiodiniai ir periodiniai, tęstiniai leidiniai. Pabrėžiama, kad nėra skelbtų apibendrinančių Lietuvos muzeologijos tyrinėjimų ir publikacijų vertinimų.

XVIII a. 2-ojoje pusėje–XIX a. 1-ojoje pusėje Lietuvoje pirmieji muzeologiniai svarstymai jau čia anksčiau minėti ir traktuoti kaip muzeologijos ištakos bei apibūdintas jų pobūdis, būdingas muziejininkystės ir muzeografijos aspektams.

XIX a. 2-ojoje pusėje–XX a. pradžioje muzeologijos tyrimų, literatūros pobūdis Lietuvoje iš esmės atspindi muziejų kūrimą ir veiklą. Jie susipina su archeologijos, istorijos, paveldo tyrimais ir paveldo situacija Lietuvoje. Plačiau atskleidžiami VSM (lenk. *Muzeum Starożytności*, rus. *Музей Древностей*) su VLAK (1855–1865) ir siauriau VSMVVB (1867–1915) paveldo, archeologijos, archeografijos tyrimai, jų ir apie juos skelbta literatūra, taip pat pabrėžiama aušrininkų bei Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD, 1907–1940) tautotyro strategijos credo, kuris padėjo pamatus tarpukario Lietuvos muzeologijos formavimuisi.